

ZAGRLI MORE

Priručnik za aktere u turizmu

JAVNO PREDUZEĆE ZA UPRAVLJANJE
MORSKIM DOBROM CRNE GORE

JAVNO PREDUZEĆE ZA UPRAVLJANJE
MORSKIM DOBROM CRNE GORE

ZAGRLI MORE

Priručnik za aktere u turizmu

Budva, 2025.

Naslov priručnika:

ZAGRLI MORE, Priručnik za aktere u turizmu

Autor:

NATURE & ADVENTURE, obrt za savjetovanje i usluge

Lektor:

Svjetlana Kiehl

Autor fotografija:

Predrag Vučković Extreme Photographer

Grafičko oblikovanje i prelom:

Jovica Tadić

Izdavač:

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore
Ul. Popa Jola Zeca bb, 85 310 Budva
www.morskodobro.me

Godina izdanja:

2025.

Štampa:

3M Makarije

Tiraž:

100 primjeraka

Copyright © 2025.

Sva prava zadržana. Nijedan dio ove publikacije ne smije se reprodukovati, pohranjivati niti prenositi u bilo kom obliku bez prethodnog pisanog odobrenja Izdavača.

1. Morska zaštićena područja – temelj očuvanja prirode i održivog turizma	11
1.1. Park prirode “Platamuni” – skriveni biser prirode	15
1.1.1. Geomorfološke zanimljivosti: spektakularni obalni svijet ...	15
1.1.2. Morski biodiverzitet: živa laboratorija za edukativni i ronilački turizam	17
1.1.3. Kopneni biodiverzitet: ambijentalni okvir	22
1.1.4. Kulturna baština: tragovi prošlosti na kopnu i pod morem	22
1.2. Park prirode “Katič” – savršeno mjesto za aktivni odmor i rekreaciju	25
1.2.1. Hidrološke i geomorfološke specifičnosti	25
1.2.2. Morski biodiverzitet: od obale do otvorenog mora	27
1.2.3. Kopneni biodiverzitet: skriveno bogatstvo mediteranskog krša	31
1.2.4. Kulturna baština: živa istorija na kopnu i pod morem	34
1.3. Park prirode “Stari Ulcinj” – mediteranska oaza mira	36
1.3.1. Geološke i hidrološke zanimljivosti	36
1.3.2. Morska staništa: svijet izuzetne vrijednosti	38
1.3.3. Kopneni biodiverzitet: mediteranski biljni i životinjski svijet	42
1.3.4. Kulturna baština: živi tragovi prošlosti na kopnu i pod morem	45

2. Principi boravka u zaštićenim područjima	49
2.1. Zašto su potrebna posebna pravila ponašanja?	49
2.2. Osnovni principi odgovornog boravka u prirodi i neostavljanja tragova	51
2.2.1. Planirajte i pripremite se unaprijed	54
2.2.2. Krećite se na siguran način	55
2.2.3. Odnosite otpad sa sobom	56
2.2.4. Ostavite ono što pronađete	56
2.2.5. Pažljivo koristite vatru	57
2.2.6. Poštujte živi svijet	58
2.2.7. Budite obzirni prema drugim posjetiocima	59
2.2.8. Specifičnosti boravka u morskim zaštićenim područjima u Crnoj Gori	60
3. Interpretacija u zaštiti prirode – most između ljudi i prirode	65
3.1. Tildenovi principi interpretacije prirode: temelj smislenog doživljaja prirode	65
3.2. Primjena u turističkoj praksi	66
3.2.1. Vrste i oblici interpretacijskih programa	73
4. Bezbjednost posjetilaca i upravljanje rizicima	75
4.1. Identifikacija rizika u morskim zaštićenim područjima	75
4.1.1. Prirodne opasnosti	76
4.1.2. Rizici povezani s aktivnostima na moru	79
4.1.3. Ekološki i infrastrukturni rizici	81
4.1.4. Ljudski faktori	84
4.2. Strategija upravljanja rizicima: prevencija i priprema	86
4.2.1. Praktične smjernice za turističke radnike	88
4.2.2. Specifičnosti po aktivnostima: sigurnosni protokoli	89
5. Literatura	93

SVRHA PRIRUČNIKA

Priručnik “Zagrlj more” (Priručnik) predstavlja stručno osmišljen vodič koji kroz jasnu strukturu i pristupačan jezik, ne samo da predstavlja prirodne i kulturne vrijednosti Parkova prirode “Platamuni”, “Katič” i “Stari Ulcinj”, već i pruža praktične smjernice za njihovo očuvanje kroz odgovorne turističke aktivnosti. Priručnik povezuje principe očuvanja prirode sa turističkom praksom, naglašavajući važnost edukacije, interpretacije prirode i saradnje sa lokalnom zajednicom. Posebno je naglašen i fokus na prevenciju rizika i sigurnost posjetilaca, čime postaje praktičan alat za edukaciju aktera u turizmu.

Ciljna grupa

Priručnik je namijenjen širokom spektru korisnika čije djelatnosti i interesi direktno ili indirektno proizlaze iz vrijednosti morskih zaštićenih područja. Glavne ciljne grupe obuhvataju:

- **turističke radnike:** vodiče, organizatore izleta, turističke agencije, turističke organizacije i druge profesionalce koji učestvuju u pružanju usluga posjetiocima zaštićenih područja. Za njih Priručnik predstavlja edukativni materijal uz čiju pomoć mogu razvijati održive turističke proizvode i usluge u morskim zaštićenim područjima;

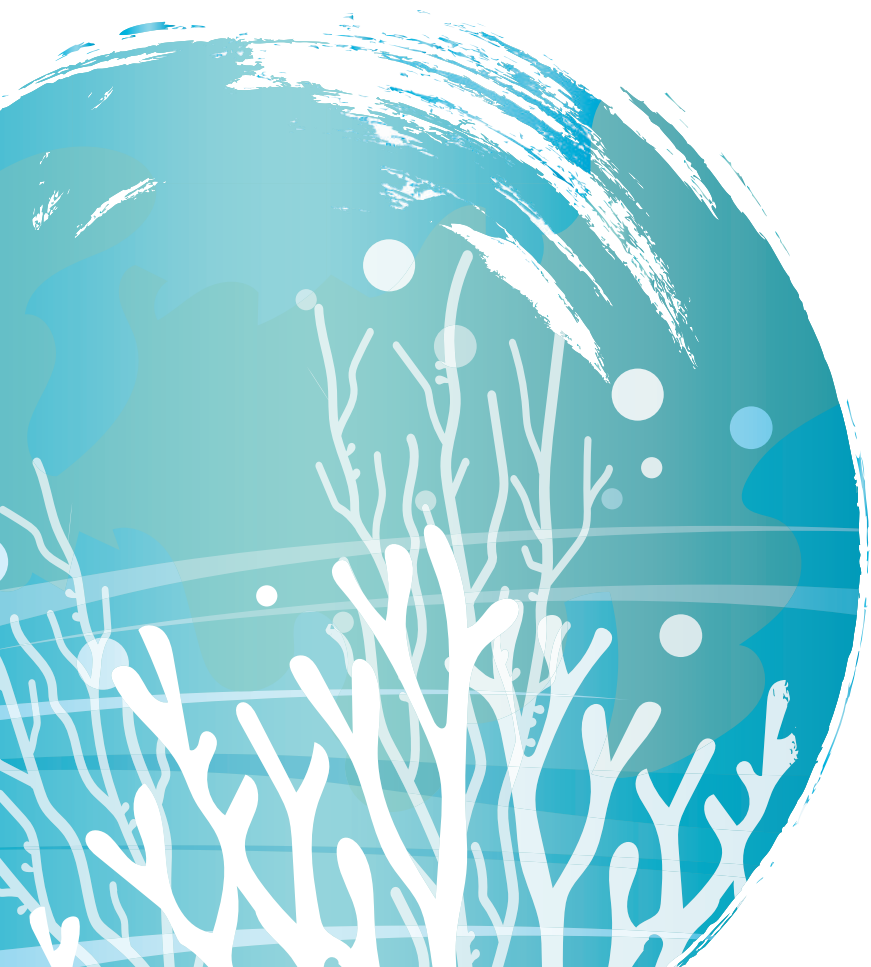
- **lokalne zajednice** (stanovnike, udruženja, poljoprivrednike i preduzetnike) koje žele aktivno sudjelovati u održivom razvoju svog područja. Priručnik im nudi preporuke za uključivanje u turistički lanac vrijednosti;
- **upravljače zaštićenih područja**, lokalne samouprave i javne službe koje se bave zaštitom prirode i turizmom. Priručnik im daje smjernice za donošenje odluka i koordinaciju aktivnosti posjećivanja;
- **edukatore** (nastavnike, studente i naučnike) koji koriste prirodna dobra u obrazovne i istraživačke svrhe. Priručnik im pruža osnovu za razvoj edukativnih programa;
- **posjetioce i turiste** koji žele odgovorno istraživati i uživati u ljepotama morskih zaštićenih područja, pa Priručnik služi kao praktičan vodič za siguran i odgovoran boravak u prirodi.

Kako koristiti priručnik?

Priručnik je dizajniran kao praktični alat namijenjen primjeni u različitim kontekstima i situacijama. Osmišljen je da bude koristan u svakoj fazi – od planiranja, preko realizacije, do interpretacije i promocije turističkih aktivnosti u morskim zaštićenim područjima. Priručnik je podijeljen u tematske cjeline koje obuhvataju prirodne vrijednosti zaštićenih područja, principe odgovornog boravka, interpretaciju prirode, te sigurnosne smjernice. Njegova višestruka namjena omogućava fleksibilno korišćenje kao:

- edukativni resurs jer se može efikasno koristiti u obukama turističkih radnika, radionicama za lokalno stanovništvo, obrazovanju posjetilaca te kao vrijedan dopunski materijal u formalnoj i neformalnoj nastavi;

- operativni vodič jer nudi smjernice za planiranje i sprovođenje raznovrsnih aktivnosti u skladu sa principima održivosti i sigurnosti;
- izvor informacija omogućujući jednostavno pronalaženje podataka o zonama zaštite, prirodnim i kulturnim vrijednostima pojedinih morskih zaštićenih područja u Crnoj Gori, te važećim kodeksima ponašanja;
- alat za promociju, pa može poslužiti za učinkovitu promociju autentičnih turističkih proizvoda zasnovanih na prirodnoj i kulturnoj baštini. Pomaže u oblikovanju jedinstvene turističke ponude koja istovremeno štiti i valorizuje lokalne resurse;
- smjernica za upravljanje rizicima koja sadrži niz konkretnih preporuka i procedura vezanih za sigurnost posjetilaca i zaštitu životne sredine koje se mogu direktno primijeniti u vođenju izleta, radu s posjetiocima ili planiranju aktivnosti. Ovaj aspekt čini ga korisnim alatom za prevenciju nesreća i planiranje u hitnim situacijama;
- ideje za interpretaciju programa, edukativne ture ili održive turističke proizvode mogu poslužiti za unapređenje postojeće ponude ili razvoj novih doživljaja.

1 MORSKA ZAŠTIĆENA PODRUČJA – TEMELJ OČUVANJA PRIRODE I ODRŽIVOG TURIZMA

More je oduvijek bilo srce crnogorske priče. Danas, upravo morska zaštićena područja koja čine temelj mreže zaštite morskog biodiverziteta, postaju ključni saveznici u kreiranju održivog turizma budućnosti – uravnoteženog, odgovornog i autentičnog. Ova područja nude jedinstvenu priliku da se bogatstvo podmorja i obalnih ekosistema doživi na odgovoran način, istovremeno podižući svijest posjetilaca i podržavajući lokalni razvoj. Takva područja nisu samo zaštićene i regulisane zone, već žive “laboratorije” gdje se priroda njeguje, a ljudi uče kako s njom možemo živjeti u skladu.

Jedinstveni morski predjeli, poput Parkova prirode “Platamuni”, “Katič” i “Stari Ulcinj” postali su ključni turistički resor za sve one koji traže nešto više od sunca i plaže. Ronilac koji istražuje netaknute podvodne pećine, turista koji uživa u stručno vođenoj šetnji uz obalu ili lokalni proizvođači koji nude autohtone proizvode – svima njima zaštićena područja predstavljaju veliku vrijednost. Kroz pažljivo upravljanje, morska zaštićena područja postaju pokretač ekonomskog napretka koji ide ruku pod ruku s očuvanjem prirodne baštine.

U nastavku slijede opisi ključnih vrijednosti morskih zaštićenih područja Crne Gore, te prijedlozi mogućnosti za razvoj turističkih programa kojima se mogu stvoriti veoma vrijedna iskustva za posjetioce.

Tablica 1. Osnovni podaci o morskim zaštićenim područjima u Crnoj Gori

Naziv područja i kategorija zaštite	Površina (ha)	Godina proglašenja
Park prirode "Platamuni"	1.087,13	2021.
Park prirode "Katič"	2.744,93	2021.
Park prirode "Stari Ulcinj"	929,16	2022.

Važno!

Morska zaštićena područja su puno više od turističkih destinacija, pa se posjećivanje u njima odvija u skladu sa principima održivosti i propisanim zonama zaštite. Zabranjene su aktivnosti koje narušavaju prirodnu ravnotežu – poput masovnog turizma, građenja velikih objekata ili bilo kakvih zahvata koji zagađuju more ili kopno.

Osnovni alati za upravljanje posjećivanjem u morskim zaštićenim područjima uključuju prostorno razgraničenje zona sa različitim režimima zaštite, te edukaciju i informisanje posjetilaca putem informativnih centara, brošura i edukativnih staza.

Morskim zaštićenim područjima u Crnoj Gori upravlja Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore, sa jasno definisanim zonama zaštite:

II zona – stroži režim zaštite u najosjetljivijim lokacijama, gdje su aktivnosti poput sidrenja, ribolova i ronjenja strogo kontrolisane ili zabranjene;

III zona – kontrolisano korišćenje uz poštovanje propisanih ograničenja, pri tome omogućavajući održive turističke i rekreativne aktivnosti;

- **zaštitni pojas** – kopneni pojas širine 500 m sa regulisanom gradnjom, namijenjen očuvanju prirodne okoline i smanjenju pritisaka na obalni ekosistem.

Nadogradnju čini redovni nadzor aktivnosti unutar zaštićenih područja, kao i upravljanje kapacitetima prostora kroz ograničenje broja posjetilaca u osjetljivim zonama. Ključnu ulogu ima promocija održivih praksi koja podržava ekoturizam i odgovorno ponašanje, te saradnja sa lokalnom zajednicom kroz njeno aktivno uključivanje u upravljanje i održivi razvoj.

Morska zaštićena područja su zajednička blaga koje nude bezbroj mogućnosti za miran, aktivan i ispunjen odmor, a uloga turističkih aktera u očuvanju ovih dragulja prirode je izuzetno važna. Podržavajući održive prakse, poput poštovanja zona zaštite, odgovornog upravljanja otpadom i podrške lokalnim zajednicama, akteri u turizmu ne samo da doprinose očuvanju morskih zaštićenih područja, već i stvaraju vrijedna iskustva za svoje goste. Potrebno je zajedno osigurati da ova nevjerovatna ljepota ostane očuvana za buduće generacije, istovremeno nudeći posjetiocima nezaboravna iskustva.

1.1. Park prirode “Platamuni” – skriveni biser prirode

Park prirode “Platamuni” obuhvata dio priobalnog mora sa obalom između zaliva Trašte, tačnije rta Žabica na sjeverozapadu i rta Platamuni kod plaže Ploče na jugoistoku. Površina Parka iznosi 1.087,13 ha, od čega je u morskom dijelu 193,92 ha u II zoni zaštite (stroži režim) i 862,59 ha u III zoni zaštite, dok je u kopnenom dijelu, u III zoni zaštite 30,61 ha.

Slika 1. Geografski položaj Parka prirode “Platamuni”
Izvor: Plan upravljanja PP “Platamuni” 2023 - 2027.

Za sve turističke aktere koji traže autentična, neistražena i prirodno očuvana odredišta, Park prirode “Platamuni” predstavlja izvanrednu priliku za razvoj jedinstvenih turističkih proizvoda. Ovaj morski i obalni park, smješten između Budvanskog zaliva i Kotora, nudi kombinaciju netaknute prirode, bogatog podmorja i autentičnog kulturnog pejzaža.

1.1.1. Geomorfološke zanimljivosti: spektakularni obalni svijet

Područje Parka prirode “Platamuni” predstavlja pravi geološki biser Crnogorskog primorja, gdje su se milenijumskim djelovanjem prirodnih sila oblikovali izuzetno atraktivni obalni oblici koji će oduševiti sve ljubitelje prirode.

Obalu Platamuna odlikuju impozantni stjenoviti klifovi koji se uzdižu i do 35 m iznad morske površine. Ove dramatične litice, građene

od gornjokrednih krečnjaka, stvaraju spektakularan pejzaž bogat brojnim uvalama (npr. Žukovac, Nerin, Velika Krekavica) potrkapinama i morskim pećinama. Takva konfiguracija rezultira izrazito strmim podmorjem, gdje se izobata od 30 m u nekim dijelovima (rt Platamuni) nalazi na svega 60 m od obale. To omogućava pristup dubokomorskim ekosistemima i spektakularnim podvodnim padinama već na vrlo maloj udaljenosti od obale, što je rijetkost u mediteranskom kontekstu. Zbog strmog reljefa, uticaji sa kopna na more su minimalizovani, što doprinosi visokoj prozirnosti morske vode (ljetni prosjek do 32,6 m) i očuvanosti morskih staništa. Geomorfološki procesi su oblikovali brojne morske pećine (21 identifikovana), potkapine i pukotinske procijepe (>50 u zoni rt Platamuni – uvala Krekavica), koja predstavljaju ključna skloništa za brojne bentoske i pelagične vrste.

1.1.2. Morski biodiverzitet: živa laboratorija za edukativni i ronilački turizam

Park prirode predstavlja reprezentativan primjer mediteranskog morskog biodiverziteta sa nekoliko izrazito vrijednih ekosistema. U uvalama Žukovac, Nerin i Velika Krekavica nalaze se šljunčane i šljunkovite obale, dok se posebno ističu ekstenzivne livade posidonije (murave) (*Posidonia oceanica*) u uvali Žukovac, koje su u izvrsnom stanju očuvanosti. Ove livade, koje obavljaju ključne ekosistemske usluge poput proizvodnje kiseonika, "skladištenja" ugljenika i pružanja važnog morskog staništa, predstavljaju pouzdan pokazatelj čistoće morske sredine. Na većim dubinama, stjenoviti supstrati obrasli su koraligenim biocenozama koje predstavljaju prave centre biodiverziteta, stanište brojnih sesilnih beskičmenjaka i pridnenih vrsta riba. Park je

stanište za 35 ciljnih vrsta pod zaštitom, a od posebnog interesa za ronilački turizam su stjenoviti grebeni koji služe kao staništa i skloništa za velike riblje vrste porodica *Labridae*, *Sparidae* i *Serranidae*. Među brojnim zaštićenim beskičmenjacima ističu se palastura (*Pinna nobilis*), prstac (*Lithophaga lithophaga*) čija je eksploatacija zabranjena, crveni jastog (*Scyllarus arctus*) i igličasti jež (*Centrostephanus longispinus*). Područje je takođe prepoznato kao važno mrijestilište za inćune (*Engraulis encrasicolus*) i stanište sa visokom biomasom male plave ribe.

Posidonija (*Posidonia oceanica*) – “Pluća Mediterana”

Posidonija, često nazivana morskom travom ili muravom, nije alga već cvjetnica koja raste ispod morske površine i čini temelj biodiverziteta mediteranskog podmorja. Ova biljka stvara prostrane livade koje predstavljaju jedan od najvrednijih morskih ekosistema.

Zašto je važna?

Livade posidonije su pravi “podmorski gradovi” i nezaobilazan “ekološki pogon” Mediterana, jer obavljaju niz ključnih funkcija za održavanje zdravlja cjelokupnog morskog ekosistema. One intenzivno proizvode kiseonik, pa tako dnevno mogu proizvesti od 14 do 20 litara kiseonika po kvadratnom metru čineći more doslovno “plućima” Mediterana. Livade posidonije su značajno učinkovitije u hvatanju ugljenika od tropskih prašuma i na globalnom nivou su odgovorne za više od 10% ugljenika sačuvanog u okeanu, iako zauzimaju tek 0,2% ukupne površine dna svjetskih mora.

Ove livade imaju i izuzetnu ulogu u ublažavanju klimatskih promjena, jer učinkovito čuvaju ugljen-dioksid u svojim gustim rizomima (podzemna stabljika biljke) i pridnenom sedimentu, djelujući kao važan “bafer”. Istovremeno djeluju kao prirodni filter za čistoću vode, hvatajući suspendovane čestice i doprinoseći njenoj prepoznatljivoj bistrini.

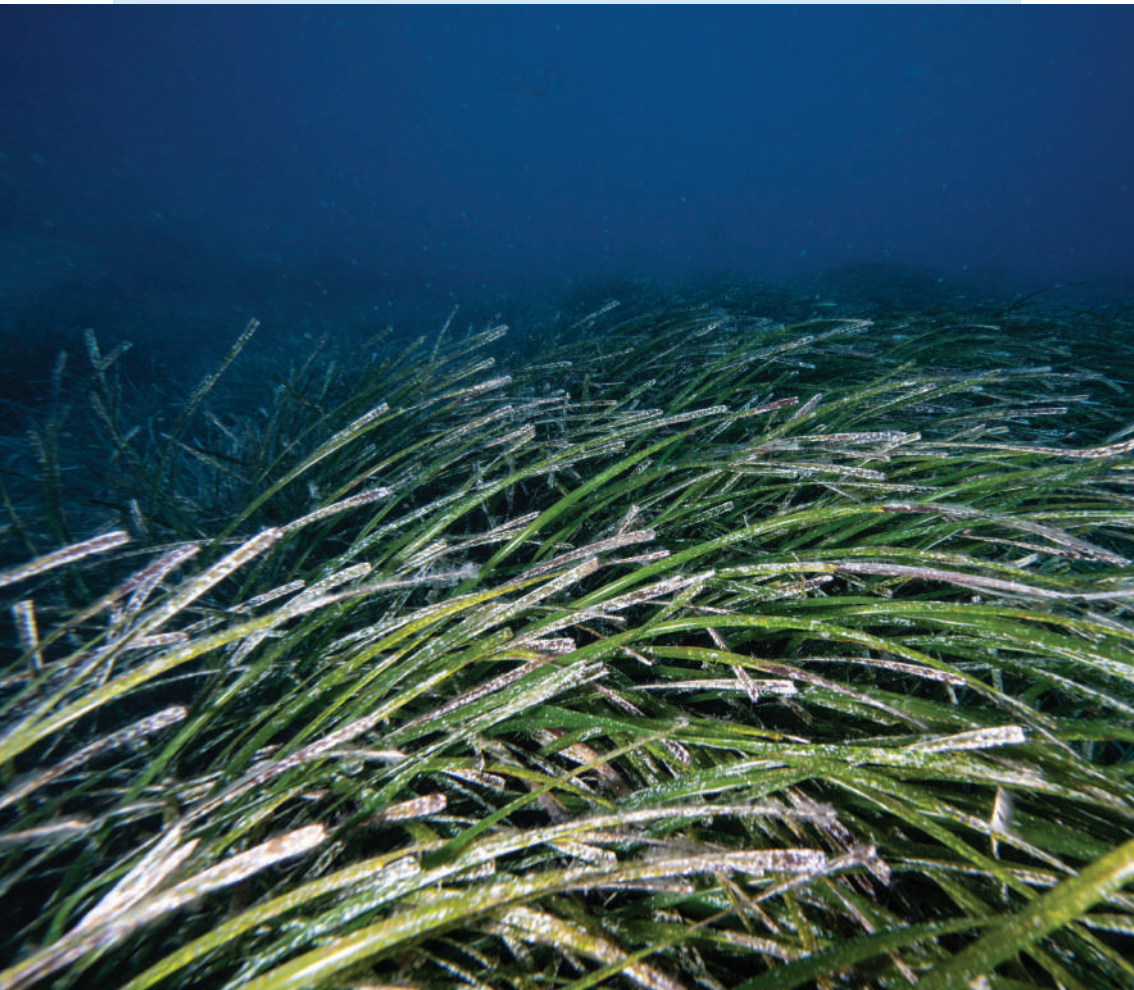
Kao bogato i složeno stanište, posidonija pruža dom, zaštitu i mrijestilište za preko 400 različitih vrsta riba i beskičmenjaka, uključujući i brojne komercijalno važne vrste, čime direktno podržava i ribarstvo i biološku raznolikost.

Čime je ugrožena?

Livade posidonije se suočavaju sa nekoliko ključnih prijetnji koje im ugrožavaju opstanak. Prije svega, nepravilno sidrenje predstavlja direktnu opasnost: bacanje sidra direktno u livade fizički uništava podzemne rizome koji su decenijama rasli i održavali cijeli ekosistem. Takođe, zagađenje otpadnim vodama i kanalizacijom narušava kvalitet morske vode, dovodeći do eutrofikacije koja smanjuje količinu svjetlosti neophodne za fotosintezu i podstiče razvoj algi koje prekrivaju listove posidonije. Na globalnom nivou, klimatske promjene čije su posljedice, uz ostalo, i povećanje temperature mora, te sve češće intenzivne oluje, uzrokuju termalni stres i mehaničko oštećenje biljaka, dovodeći do njihovog propadanja i nestajanja čitavih livada. Sve ove prijetnje djeluju sinergijski, ubrzavajući gubitak ovog nezamjenjivog staništa.

Zanimljivosti

Posidonia oceanica krije niz izuzetnih zanimljivosti koje je čine posebnom u morskom svijetu. Riječ je o endemskoj sredozemnoj morskoj biljci cvjetnici čije ime potiče od Posejdona, grčkog boga mora. Rodno ime *Posidonia* odaje počast važnosti ove biljke za morski ekosistem, dok riječ *oceanica* označava njenu povezanost sa morskim prostranstvima.

Livade posidonije predstavljaju jedne od najstarijih živih organizama na planeti, pri čemu neke od njih, zahvaljujući kontinuiranom rastu podzemnih rizoma, mogu biti stare i preko 100.000 godina, što ih svrstava u prave žive fosile.

Na mnogim mediteranskim plažama posjetioci mogu pronaći karakteristične smeđe kuglice. Riječ je o morem oblikovanim ostacima listova posidonije koji predstavljaju prirodni znak prisustva obližnjeg zdravog morskog ekosistema. Konačno, prisustvo bujnih, zelenih livada posidonije smatra se najpouzdanijim pokazateljem visokog kvaliteta i čistoće morske vode, jer ove biljke cvjetaju samo u ekološki stabilnom i nezagađenom okruženju.

Uloga posjetilaca u zaštiti

Za učinkovitu zaštitu livada posidonije, ključnu ulogu ima svijest i odgovorno ponašanje posjetilaca prilikom aktivnosti na moru. Kada su u pitanju plovila, neophodno je koristiti postavljena ekološka sidrišta (bove) gdje god da su ona instalirana, ili se u suprotnom usmjeriti ka sidrenju isključivo na pjeskovitim ili šljunkovitim djelovima dna, kako bi se izbjeglo fizičko kidanje i uništavanje podzemnih rizoma biljke.

Tokom podvodnih aktivnosti poput ronjenja ili snorkelingu, važno je izbjegavati bilo kakvo kidanje, gaženje ili fizički kontakt sa biljkama, budući da i naizgled manji pritisak može oštetiti dugogodišnji rast.

1.1.3. Kopneni biodiverzitet: ambijentalni okvir

Na relativno uskom kopnenom dijelu parka dominira makija koja se razvila na mjestu nekadašnjih šuma crnike (*Quercus ilex*), što predstavlja jedno od najreprezentativnijih područja ove vrste vegetacije u Crnoj Gori. Uz to, tu su identifikovana kopnena staništa od evropskog značaja poput mediteranskih stjenovitih obala obraslih endemičnim vrstama roda *Limonium*, termomediteranski prepustinjski žbunjaci (sa karakterističnom vrstom *Euphorbia dendroides*), vegetacija pokretnih morskih obala. Na tom kopnenom dijelu svoj dom nalaze karakteristične mediteranske vrste sisara poput zlatnog šakala (*Canis aureus*), divlje mačke (*Felis silvestris*), te gmizavaci i ptice.

1.1.4. Kulturna baština: tragovi prošlosti na kopnu i pod morem

Iako se prirodne ljepote ističu u predjelu Platamuna, ovo područje krije i autentične kulturne bisere koji će oduševiti sve ljubitelje istorije i autentičnih doživljaja. Kulturna baština ovog kraja obuhvata arheološke lokalitete, sakralne objekte i očuvani kulturni pejzaž tradicionalnih primorskih naselja.

Hrid Sv. Nikole: simbol spasavanja i vjere

Nesporno najprepoznatljiviji simbol Parka je Crkva Svetog Nikole, zaštitnika pomoraca, smještena na usamljenoj hridi visokoj 15 metara. Po predanju, ovu malu crkvicu sagradio je grčki pomorac u znak zahvalnosti nakon što se spasio od brodoloma. Obnovljena 2003. godine, danas predstavlja nevjerovatan vizuelni dragulj i mirno utočište za duhovno promišljanje, a njen jedinstven položaj čini je savršenom fotografskom tačkom.

Podvodni svijet arheologije: ronilački raj

Podmorje Platomuna skriva prave arheološke riznice. U čistim morskim vodama nalaze se tri podmorska arheološka lokaliteta (Žukovac, Velika i Mala Krekavica) sa ostacima brodoloma koji datiraju još iz rimskog perioda. Ovi lokaliteti nude jedinstvenu priliku za istraživanje i doživljaj podvodne arheologije, što ih čini izuzetno atraktivnima za ronioce i ljubitelje istorije.

U neposrednom zaleđu, izvan granica Parka, moguće je istražiti drevne ilirske gomile (tumule) koje svjedoče o bogatoj praistoriji ovog područja, uz autentična primorska sela poput Krimovice sa očuvanom arhitekturom i maslinjacima koji nude uvid u tradicionalni način života.

Mogućnosti za aktere u turizmu

Vrijednosti Parka prirode "Platomuni" predstavljaju izuzetnu turističku atrakciju i osnovu za razvoj programa i proizvoda zasnovanih na prirodi. Strma, kamenita obala sa brojnim uvalama, klifovima (visine i do 35 metara) i rtovima (Platomuni, Kostovica) nudi nezaboravne pejzaže i mogućnosti za fotografiju i posmatranje ili jednostavno uživanje u miru. Njegova vrijednost za turistički sektor leži upravo u mogućnosti razvoja programa koji povećavaju percipiranu vrijednost destinacije i privlači putnike koji traže edukativna putovanja kao što su:

- usluge vođenja ronjenja usmjerene na posmatranje koraligena, pećina, livada posidonije i podvodnu arheologiju;

- vođene ili samostalne šetnje starim stazama koje vode kroz mediteransku makiju s interpretacijom predjela i ekosistema;
- programi *birdwatching*-a (posmatranje ptica);
- kayak ture uz geološki specifičnu obalu;
- integracija lokalnih zajednica u priču o tradicionalnom načinu života, proizvodnji autohtonih proizvoda (maslinovo ulje, med) i očuvanju arheološke baštine;
- posjeta manjim ruralnim naseljima zaleđa Parka (Komin, Marovići), koje karakterišeu tradicionalna arhitektura, stari maslinjaci i crkve (Sv. Ilije, Sv. Andrije), i uvid u autentičan način života;
- uključivanje lokalnih zajednica u ponudu agroturizma, degustacije lokalnih proizvoda (maslinovo ulje, med, rakija);
- ponuda "plavih tura" brodom uz obalu sa mogućnošću kupanja u izolovanim uvalama, *yoga retreat*-a na plaži ili fotografskog safarija (npr. Hrid Sv. Nikole i simbolična crkvice posvećena zaštitniku pomoraca);
- saradnja sa Javnim preduzećem i Institutom za biologiju mora u programima praćenja biodiverziteta (*citizen science* programi) ili kursovima o morskoj ekologiji.

1.2. Park prirode “Katič” – savršeno mjesto za aktivni odmor i rekreaciju

Park prirode Katič, kao integrisano obalno-morsko zaštićeno područje predstavlja jedinstveni prostor sa bogatstvom prirodnih i kulturnih vrijednosti od nacionalnog i međunarodnog značaja. Nalazi se u središnjem dijelu crnogorske obale, između opština Budva i Bar. Njegovo područje proteže se od rta Skočičevojka na sjeverozapadu do rta Štrbina na jugoistoku, obuhvatajući obalni pojas dužine 18,3 km i dva ostrva – Katič i Svetu Neđelju. Ukupna površina Parka iznosi 2.744,93 hektara, od čega 276,90 ha čini II zona zaštite (stroži režim), a 2.468,29 ha čini III zona zaštite (od čega 2.291,77 ha morskog i 176,52 ha kopnenog dijela). Park zauzima akvatoriju Jadranskog mora do izobate od 50 metara, čineći ga najvećim morskim zaštićenim područjem u Crnoj Gori.

Slika 2. Geografski položaj Parka prirode “Katič”
Izvor: Plan upravljanja PP “Katič” 2023 – 2027.

1.2.1. Hidrološke i geomorfološke specifičnosti

Park prirode Katič nudi izuzetno razuđenu i dinamičnu obalu, obilježenu impozantnim klifovima, brojnim rtovima i intimnim uvalama. Pretežno stjenovita obala, formirana od krečnjačkih stijena, obuhvata dva simbolična ostrva – Katič i Svetu Neđelju, te zanimljivu pod-

vodnu hrid Donkova seka, koji zajedno kreiraju njegov prepoznatljivi pejzažni identitet. Specifičnost područja ogleda se u njegovoj kraškoj hidrogeologiji, gdje su površinski tokovi rijetki i pojavljuju se samo nakon obilnijih kiša. Ova pojava, uz karakteristike podzemnog kretanja voda, oblikuje jedinstvene ekološke odnose u Parku. Što se tiče okeanografske strane, područje ima tipične mediteranske karakteristike s blagom rasponskom razlikom plime i osjeke. Talasni režim donosi dinamične promjene tokom godine, dok zimi dominiraju talasi izazvani jugom i burom, ljeti preovladava umjereni maestral. Ova kombinacija geomorfoloških i hidroloških osobina stvara izuzetno raznoliko morsko dno, od strmih padina ispod klifova do blagih nagiba ispred pješčanih plaža, što posjetiocima nudi raznovrsna iskustva istraživanja podvodnog svijeta.

1.2.2. Morski biodiverzitet: od obale do otvorenog mora

Geomorfološke i hidrološke specifičnosti ovog područja direktno utiču na bogatstvo morskih ekosistema, a jedinstvena kombinacija čini Park prirode "Katič" izuzetno vrijednom cjelinom gdje se geomorfološke, hidrološke i biološke vrijednosti međusobno nadopunjuju. Park nudi izuzetnu raznolikost morskih staništa koja će oduševiti sve posjetioce – od početnika u snorkelingu do iskusnih ronilaca. Obalna zona kombinuje impresivne klifove, pješčane plaže i skrivene uvale, a svako od ovih staništa skriva jedinstveni morski svijet. Podmorje Parka predstavlja jedan od najvrednijih centara morskog biodiverziteta u crnogorskom dijelu Jadrana koji odlikuju prostrane livade mediteranske morske trave (murava) (*Posidonia oceanica*), obrasle raznovrsnim algama roda *Cystoseira*. Ova "pluća Mediterana" predstavljaju vitalno stanište za brojne organizme i služe kao važno mrijestilište za riblje vrste. Posebno vrijedne površine posidonije u izvrsnom ekološkom stanju nalaze se u uvali Buljarica i ispred Petrovca. Ove livade,

zajedno s rijetkim koraligenim staništima na stjenovitom dnu kod Velikog Katiča (Donkova Seka) i u uvali Maljevik te morskim pećinama, čine raznovrsne ekosisteme koji pružaju utočište za preko 30 zaštićenih vrsta. U čistoj morskoj vodi Katiča moguće je uočiti impresivnu palasturu (*Pinna nobilis*), jednu od najvećih školjki Mediterana, te šarene morske puževe poput *Luria lurida*. Ronioci mogu posmatrati raznovrsne morske ježeve, uključujući *Centrostephanus longispinus* karakterističnih dugih bodlji, te različite vrste morskih krstavaca koji "češljaju" morsko dno. Podvodne stijene i pećine skrivaju fascinantne vrste sunđerera poput *Axinella polypoides* i *Spongia officinalis*, dok se na stjenovitom terenu mogu naći rijetki rakovi kao što su *Scyllarides latus* i *Palinurus elephas* (jastog). Iako rijetko, vodene površine Katiča povremeno posjećuju i veće morske životinje poput morske kornjače (*Caretta caretta*) i delfina (*Tursiops truncatus*), dok postoji potencijalna mogućnost povratka sredozemne medvjedice (*Monachus monachus*) u ove prostore.

Područje Parka prirode Katič posebno je značajno kao važno mrijestilište za incune, čija se glavna zona nalazi u njegovom jugoistočnom dijelu. Ovo područje ujedno predstavlja ključno stanište za ugrožene vrste poput kernje goleme (*Epinephelus marginatus*) i drugih ribljih vrsta, te je dom za impresivnih preko 70 vrsta riba, među kojima se nalaze i brojne zaštićene vrste.

Izuzetna koncentracija morskog života čini ovaj Park idealnom destinacijom za ronioce, "snorkelere" i sve ljubitelje prirode koji žele doživjeti autentično bogatstvo podvodnog svijeta Mediterana na odgovoran i edukativan način.

Kernja (*Epinephelus marginatus*) – kraljica mediteranskih stjenovitih dna

Kernja, poznata i kao kirnja, jedna je od najprepoznatljivijih i najugroženijih ribljih vrsta Mediterana. Ova impresivna grabljivica, koja može narasti do 1,5 metara u dužinu i živjeti više od 50 godina, dugo je bila simbol sportske ribolovne vještine, a danas je simbol borbe za očuvanje morskog biodiverziteta.

Zašto je važna?

Kernja ima ključnu ulogu u održavanju ekološke ravnoteže podmorja, prvenstveno kao predator na vrhu lanca ishrane koji reguliše populacije manjih riba i beskičmenjaka, sprečavajući prenamnožavanje pojedinih vrsta i održavajući zdravu strukturu cjelokupne zajednice. Istovremeno, ona služi kao osjetljivi indikator zdravlja mora tako da njeno prisustvo u priobalnim vodama pouzdano ukazuje na postojanje kvalitetnih stjenovitih i koraligenskih staništa, dok njen nestanak često predstavlja prvi upozoravajući znak degradacije ekosistema. Ova vrsta nosi i značajnu kulturnu i ekonomsku vrijednost: tradicionalno je bila cijenjeni ulov i prestižan trofej, dok danas, kao živa atrakcija, postaje sve važnija karika u razvoju održivog doživljajnog turizma, posebno ronjenja.

Šta je ugrožava?

Stanje kernje u divljini je kritično zbog kombinacije neposrednih i dugoročnih prijetnji. Najdirektnija opasnost je prekomjerni izlov, uključujući ilegalni i neselektivni ribolov te podvodni ribolov, posebno tokom razdoblja mriješćenja kada se ribe okupljaju na poznatim lokacijama, što je dovelo do drastičnog smanjenja po-

populacija. Istovremeno, uništavanje njenih staništa kroz gubitak složenih stjenovitih i koraligenskih dnâ uzrokovan zagađenjem, neodgovornim sidrenjem i podvodnom bukom, dodatno smanjuje preostale pogodne prostore za život. Posebnu ranjivost populaciji daje njen spor i kompleksan životni ciklus: kernja sporo raste, kasno postaje polno zrela i prolazi kroz promjenu pola, što čini njenu obnovu izuzetno dugotrajnom i osjetljivom na bilo kakav intenzivan pritisak izlova. Ove tri vrste prijetnji djeluju u kombinaciji, čineći oporavak vrste nemogućim bez strogih zaštitnih mjera.

Uloga **posjetilaca u zaštiti kernje** ogleda se kroz niz odgovornih praksi i svjesnih odluka. Jedan od ključnih načina podrške je svjesno odricanje od kupovine i konzumacije ove vrste u ugostiteljskim objektima, što doprinosi smanjenju potražnje i suzbijanju ilegalne trgovine. Provjera jelovnika i informisanje o statusu vrste preporučuje se kao dio odgovornog potrošačkog ponašanja.

Tokom susreta s kernjom u njenom prirodnom staništu, poželjno je posmatranje bez uznemiravanja – odnosno, izbjegavanje dodira, proganjanja ili ometanja, pri čemu se fotografija nameće kao najprihvatljiviji oblik “lovljenja” trenutka.

U slučaju uočavanja ilegalnih aktivnosti poput nedozvoljenog ribolova ili trgovine, prijava nadležnim službama (inspekciji, policiji) važan je korak u zaštiti vrste. Konačno, podrška održivom turizmu kroz odabir ronilačkih centara i operatera koji promovišu etičke standarde i poštuju zaštićene vrste indirektno jača zaštitne napore.

Očuvanje kernje prevazilazi zaštitu pojedinačne vrste, koja predstavlja borbu za integritet, zdravlje i čar mediteranskog podmorja, a njen opstanak je simbol mogućnosti skladnog koegzistiranja čovjeka i morskog ekosistema.

1.2.3. Kopneni biodiverzitet: skriveno bogatstvo mediteranskog krša

Iznad čistih morskih dubina Parka prirode Katič prostire se jedinstveni svijet mediteranskog kopnenog biodiverziteta koji će oduševiti ljubitelje prirode. To područje je dom za više od 70 impresivnih biljnih i životinjskih vrsta od posebnog značaja, čineći ga pravim rajom za posmatrače prirode i foto-safari entuzijaste.

Park skriva pravi botanički biser, drvenastu mlječiku (*Euphorbia dendroides*), zaštićenu vrstu međunarodnog značaja prepoznatljivu po svojoj drvenastoj strukturi i karakterističnom izgledu. Biljka cvjeta u proljeće, obasjavajući obalne stijene žarkim žutim cvjetovima i kao takva predstavlja pravi "živi fosil" mediteranske flore. Posjetioци mogu uživati u šetnjama obalnim stazama kroz mediteransko žbunje gdje pored drvenaste mlječike, mogu uočiti i druge karakteristične

mediteranske biljke koje krase stjenovite obale poput endemične vrste roda *Limonium*, i druge specifične stijenske vegetacije. Ta staništa pružaju utočište brojnim vrstama gmizavaca, ptica i insekata, čineći Park važnim područjem za očuvanje kopnenog biodiverziteta. Tako na području Parka obitava 27 vrsta vodozemaca i gmizavaca uključujući rijetke vrste guštera i zmija prilagođenih mediteranskoj klimi, 12 vrsta ptica koje posjetioci mogu posmatrati, posebno u zaleđu Bu-ljarice, te 4 vrste sisara koje skrivaju u šumovitom dijelovima kao i 23 vrste insekata.

Ovo bogatstvo kopnenih vrsta čini Park prirode Katič traženom destinacijom za sve koji žele istovremeno doživjeti ljepotu i raznolikost mediteranskog kopnenog i morskog svijeta na jednom mjestu.

Drvenasta mlječika (*Euphorbia dendroides*) – “Živi fosil stijena”

Drvenasta mlječika je jedna od najkarakterističnijih i najstarijih vrsta mediteranskog biljnog svijeta, pravi živi relikv koji podsjeća na davne geološke epohe. Ova impresivna, drvenasta biljka s karakterističnom krošnjom nije samo “ljepotica” krajolika, već i ključni element priobalnih staništa čija prisutnost obilježava autentična i očuvana staništa.

Zašto je važna?

Kao endemska vrsta i relikv prošlosti, drvenasta mlječika je ključni pokazatelj zdravlja i očuvanosti mediteranskog krša. Njen snažan korijenski sistem sprečava eroziju kamenitih padina, stabilizujući tlo, a gust, drvenasti oblik pruža sklonište brojnim vrstama inse-

kata, gmizavaca i ptica. Biljka mijenja svoj izgled tokom godišnjih doba, pa je tako, zimi bujno zelena, a ljeti potpuno opada u stanje mirovanja, čime ilustruje izuzetnu adaptaciju na sušne mediteranske uslove.

Čime je ugrožena?

Opstanak drvenaste mlječike ugrožava niz međusobno povezanih činilaca. Prije svega, uništavanje i fragmentacija njenog prirodnog staništa uslijed neplanske izgradnje i krčenja krša, sve više sužava prostor za opstanak ove vrste. Značajnu prijetnju predstavljaju i posljedice klimatskih promjena, posebno sve učestalije ekstremne suše i intenzivni šumski požari, koji direktno uništavaju cijele populacije ove osjetljive biljke. Konačno, direktan ljudski uticaj kroz nekontrolisano sakupljanje, čupanje i uništavanje biljaka, koje posjetioci često uzimaju kao atraktivan suvenir ili ukras, dodatno ugrožava vrstu, naročito kada se ne poštuje njen strogo zaštićeni status.

Uloga posjetilaca u zaštiti

Za zaštitu drvenaste mlječike, posjetiocima se preporučuje odgovorno ponašanje kako bi se omogućilo njeno očuvanje. Biljku treba posmatrati i fotografisati sa udaljenosti, dok dodirivanje, kidanje ili uništavanje je potrebno izbjegavati, uzimajući u obzir da njen bijeli sok (*lateks*) može djelovati iritirajuće na kožu. Kretanje isključivo po označenim stazama štiti mlade biljke od gaženja i održava strukturu tla. Kroz edukaciju i razmjenu informacija o važnosti i zaštićenom statusu ove vrste, posjetioci mogu značajno doprinijeti podizanju svijesti i promovisanju kulture poštovanja prema autohtonoj flori.

1.2.4. Kulturna baština: živa istorija na kopnu i pod morem

Šetnja obalom Parka prirode "Katič" vodi kroz viševjekovnu istoriju koja ostavlja neizbrisive tragove. U samom zaleđu nalazi se rimska vila Mirište iz I vijeka, smještena usred maslinjaka, gdje se i danas mogu vidjeti ostaci prostorija s očuvanim mozaicima i antičkim sistemom za prikupljanje vode. Nadalje, imponantni Kastel i Lazaret svjedoče o burnoj prošlosti – od paštrovskih porodica preko mletačkih utvrda do austrijskih vojnih uporišta. Ove obnovljene tvrđave danas stoje kao ni jemi svjedoci pomorske tradicije ovog područja.

Na samom ulazu u Park, na omanjoj hridi, nalazi se Crkva Svete Neđelje – pravi arhitektonski biser. Prema legendi, crkvu je podigao moreplovac kao zavjetni dar poslije spasavanja od brodoloma. Njena jednostavna kamena građevina, sa jedinstvenim položajem usred mora, čini je jednom od najviše fotografisanih atrakcija cijele crnogorske obale.

Za one koji žele istražiti dubine, podmorje Katiča krije pravo arheološko blago. U čistim vodama mogu se pronaći antički brodolomi iz helenističkog i rimskog perioda, zatim ostaci galiona iz kasnog Srednjeg vijeka, kao i zanimljivi fragmenti amfora uklesani u stijene oko ostrva Katič. Posebno intrigantne su podvodne kamene strukture za koje se pretpostavlja da su ostaci antičkog naselja, dok će ljubitelji novije istorije oduševiti krstarica Zenta iz 1897. godine, koja predstavlja jedan od najznačajnijih brodoloma u ovom području.

Jedinstvena kombinacija kopnenih i podvodnih arheoloških nalazišta čini da je Katič "muzej na otvorenom". Posjetiocima se nudi rijetka prilika da u jednom danu istraže rimsku arhitekturu, srednjovjekovna utvrđenja i antičke olupine, doživjevši tako cjelovitu sliku bogate istorije ovog mediteranskog područja.

Mogućnosti za aktere u turizmu

Vrijednosti Parka prirode "Katič" predstavljaju posebnu turističku atrakciju i osnovu za razvoj programa i proizvoda zasnovanih na prirodi. Ovaj obalni predio, sa dva karakteristična ostrva – Katič i Sveta Neđelja, te spektakularnim klifovima i intimnim uvalama, nudi nezaboravne panorame i mogućnosti za fotografiju, posmatranje prirode i aktivni odmor. Njegova vrijednost za turistički sektor ogleda se upravo u potencijalu za razvoj programa koji povećavaju percipiranu vrijednost destinacije i privlače putnike željne autentičnih, edukativnih i istraživačkih iskustava. Bogat podvodni svijet sa živopisnim koraligenskim zajednicama i morskim pećinama, kao i kopnena staništa s endemskom florom, čine ga idealnim za aktivni turizam:

- aktivnosti na moru poput ronjenja, jedrenja, morskog kajakinga;
- panoramske vožnje brodom koje omogućavaju posjetiocima da dožive bogatstvo morskog svijeta i impresivne obalne pejzaže;
- pješačke šetnje uz obalu;
- *birdwatching* u zaleđu Buljarice i biciklizam koji posjetiocima pružaju jedinstvene prilike za posmatranje prirode i aktivni odmor;
- razvoj eko-turizama i edukacije uz saradnju s lokalnom zajednicom (npr. radionice tradicionalnih zanata i tradicionalnog načina života);
- programi degustacije lokalnih proizvoda u saradnji sa lokanim proizvođačima;
- naučno-edukativni turizam kroz programe praćenja stanja morskih ekosistema;
- kulturni turizam kroz valorizaciju bogatog kulturnog naslijeđa.

1.3. Park prirode “Stari Ulcinj” – mediteranska oaza mira

Park prirode Stari Ulcinj predstavlja integralno obalno-morsko zaštićeno područje smješteno između Karastanovog rta na sjeveru i uvale Valdanos na jugu. Ovaj jedinstveni prostor obuhvata izuzetno vrijedna morska i kopnena staništa sa bogatim bio-diverzitetom koji uživa poseban stepen zaštite. Park se prostire

Slika 3. Geografski položaj PP “Stari Ulcinj”.
Izvor: Plan upravljanja PP Stari Ulcinj 2023 - 2027.

na ukupno 929,16 hektara, sa jasno definiranim zonama zaštite: morski dio zauzima 910,13 ha (uključujući 112,48 ha u II zoni zaštite sa strožim režimom i 797,92 ha u III zoni zaštite sa kontrolisanim korišćenjem), dok kopneni dio obuhvata 17,03 ha u III zoni zaštite kao obalni pojas.

1.3.1. Geološke i hidrološke zanimljivosti

Park nudi fascinantnu geološku priču koja je oblikovala njegov jedinstveni pejzaž i ekosistem, a karakterišu ga impresivne stijene iz doba krede, građene od dolomita i krečnjaka, koje stvaraju spektakularne obalne formacije i skrivene uvale. Posebno su zanimljivi bogati podzemni izvori i kraški fenomeni koji čine ovaj prostor prirodnim rezervoarom vode, objašnjavajući time njegovu izuzetnu biološku raznolikost. Posjetioци mogu posmatrati raznovrsne stjenovite formacije duž obale, impresivne geološke slojeve u obalnim klifovima i jedinstvene hidrološke sisteme koji snabdijevaju okolna područja kvalitetnom vodom.

Park ima izuzetno otvoren i izložen položaj prema moru, okrenut prema jugu, zapadu i sjeverozapadu. Zbog toga je obala izložena talasima koji putuju čitavim Jadranom – od Italije do sjeverne Afrike kroz Otrantska vrata – bez ikakvih prirodnih prepreka koje bi ih usporile. Izloženost otvorenom moru čini obalu posebno dinamičnom, gdje talasi oblikuju jedinstven pejzaž i utiču na priobalni ekosistem. Ove geološke i hidrološke posebnosti čine Park prirode “Stari Ulcinj” ne samo vrijednim zaštite, već i izuzetno zanimljivom destinacijom za sve koji žele dublje razumjeti prirodne procese koji su oblikovali Jadransku obalu.

1.3.2. Morska staništa: svijet izuzetne vrijednosti

Park skriva nevjerojatno bogat podvodni svijet i predstavlja pravu riznicu morske bioraznolikosti s nekoliko izuzetno vrijednih staništa. Sjeverni dio Parka, posebno oko ostrva Stari Ulcinj, odlikuju prostrane livade mediteranske morske trave (*Posidonia oceanica*). Ove “morske šume” su prava “pluća Mediterana” i predstavljaju vitalno stanište za brojne morske organizme, dok je područje od rta Rep do uvale Valdanos poznato po izuzetnim koraligenim zajednicama.

Na području Parka svoj dom nalaze brojne zaštićene vrste, uključujući raznovrsne morske alge, korale i sunđere, koje zajedno čine jedinstveni ekosistem izuzetne naučne i ekološke vrijednosti. Na dubinama od 19 do 22 metara nalazi se najgušće naselje zaštićene vrste sunđera *Axinella cannabina* u Crnoj Gori. Pravi dragulj je i impresivna kolonija kamenog korala *Cladocora caespitosa* u uvali Kruče, čiji ga nalaz na dubini ispod 2 metra čini jednom od najvećih u ovom dijelu Jadrana.

Stjenovite obale sa brojnim uvalama i plažama protežu se uz more, a u suncem obasjanim plitkim vodama razvijaju se živopisne zajednice šarenih algi. Posebno su značajne tajanstvene polupotopljene pećine, koje su izražene u uvalama Valdanos i Kruče, dok se pješčana i muljevita dna bogata organskim materijalom protežu prema dubljem moru, stvarajući raznovrsna staništa za brojne morske organizme.

Prostor Parka predstavlja izuzetno važno stanište i za brojne riblje vrste karakteristične za Mediteran, a posebno je značajno, u pogledu biomase male plave ribe koja ga čini važnim staništem za odrasle jedinke ovih ekonomski i ekološki važnih vrsta. Naučna istraživanja su potvrdila važnost lokaliteta unutar Parka za populaciju incuna, s obzirom na to da je zabilježen visok intenzitet mriješćenja ove vrste tokom ljetnih mjeseci.

Koraligen – “podvodna šuma” Mediterana

Koraligen je jedan od najbogatijih i najproduktivnijih morskih ekosistema Mediterana, često nazvan “morskom šumom”. To nije pojedinačna vrsta, već složena zajednica (biocenoza) tvrdih, stjenovitih dna na većim dubinama, koju čine prvenstveno crvene kalcificirajuće alge, ali i brojni drugi organizmi poput sunđera, žarnjaka, mahovnjaka i školjkaša. Ova struktura građena od biogenog krečnjaka čini temeljni okvir za veliku raznolikost života.

Zašto je važan?

Koraligen ima neprocjenjivu ekološku ulogu u moru, prvenstveno kao centralna tačka morske bioraznolikosti. Ova složena tro-dimenzionalna struktura pruža sklonište, hranu i mrjestilište za stotine vrsta riba, rakova, mekušaca i drugih beskičmenjaka, od kojih su mnoge od komercijalnog značaja. Istovremeno, koraligen djeluje kao prirodna “morska građevina” jer kalcificirajuće alge koje ga čine talože kalcijum karbonat, stvarajući složene grebene i staništa koji ne samo da predstavljaju dom drugim organizmima, već i doprinose zaštiti obale od erozije. Kao ekosistem izrazito sporog rasta i dugovječnosti, koraligen služi i kao osjetljiv i pouzdan pokazatelj dugoročnog zdravlja morske sredine; njegovo prisustvo i dobro stanje direktno ukazuju na dobar kvalitet morske vode i stabilnost ekoloških uslova. Time koraligen ne samo da podržava bogat život, već i pokazuje opštu ekološku ravnotežu podmorja.

Šta ga ugrožava?

Ovaj izuzetno kompleksan ekosistem ugrožava niz međusobno povezanih činilaca. Fizička oštećenja, poput neodgovornog sidrenja i upotrebe kočarskih mreža za dubinski ribolov koji se vuku po dnu, mogu u trenu uništiti strukturne formacije koje su nastajale decenijama. Zagađenje i mutnoća vode uslijed dotoka sedimenata i nutrijenata iz poljoprivrede ili kanalizacije smanjuju prodor svjetlosti, ometajući fotosintezu algi koje su temelj ovog staništa i dovodeći do njihovog propadanja. Konačno, posljedice klimatskih promjena kao što su povećanje temperature mora i zakiseljavanje mora zbog povećane koncentracije ugljen-dioksida direktno ometaju sposobnost organizama da stvaraju i održavaju svoje kalcijumske skelete, što ugrožava samu osnovu postojanja koraligena.

Zanimljivosti

Koraligen, za razliku od tropskih koralnih grebena, predstavlja karakterističan mediteranski fenomen jer ga uglavnom grade kalcificirajuće alge, a ne životinje (korali). Dodatna zanimljivost leži u njegovom izuzetno sporom rastu jer raste svega nekoliko milimetara godišnje zbog čega struktura, visoka nekoliko desetaka centimetara, može biti stara i nekoliko stotina godina. Dobro očuvani koraligen posjetiocima nudi pravi podvodni spektakl boja, pa crvene i ružičaste nijanse algi, žuti i narandžasti sunderi, bijeli mahovnjaci i šarene ribe čine ovaj ekosistem bujnim i nezaboravnim vizuelnim doživljajem.

Uloga posjetilaca u očuvanju koraligena kao krhkog ekosistema je izuzetno važna. Roniocima i snorkelerima preporučuje se da

izbjegavaju bilo kakav fizički kontakt sa strukturama (dodirivanje, sjedanje ili gaženje) koji može u trenutku dovesti do loma krhkih organizama i uništiti godine, pa čak i vjekove rasta. Kako bi se to spriječilo, neophodno je pažljivo kontrolisati plutanje i pokrete, održavajući odgovarajuću plovnost i svjesnost o položaju peraja ili opreme kako bi se slučajno izbjegao dodir s podlogom. Odgovornost se proteže i na izbor pružalaca usluga: koristeći ronilačke centre i vodiče koji poštuju propise, dobro poznaju lokalitet i promovišu etičke prakse, posjetioci podržavaju održivo upravljanje.

Podjednako je važno izbjegavati sidrenje u zonama poznatim po prisutnosti koraligena. Ove proaktivne mjere nisu samo formalnost, nego čine srž aktivne zaštite. Očuvanjem koraligena ne štiti se samo prekrasan podvodni svijet, već i sama biološka i geološka osnova zdravlja mediteranskog mora, što je zajednička odgovornost svih korisnika.

1.3.3. Kopneni biodiverzitet: mediteranski biljni i životinjski svijet

Park prirode "Stari Ulcinj" donosi autentičan doživljaj mediteranskog života, sa karakterističnom klimom obilježenom toplim ljetima i blagim zimama. Takvi prirodni uslovi oblikovali su prepoznatljiv pejzaž jedinstvene zimzelene vegetacije, prilagođene sušnim razdobljima.

U kopnenom dijelu, koji se proteže od uvale Hladna do uvale Valdanos, nalaze se dva izuzetno vrijedna i prepoznatljiva staništa: mediteranske stjenovite obale obrasle endemičnim vrstama roda *Limonium* i autohtone šume crnike (*Quercus ilex*). Ova staništa ne samo da oblikuju prepoznatljiv izgled krajolika, već predstavljaju i prave centre

biološke raznolikosti, pružajući posjetiocima uvid u izvorni, očuvani mediteranski ekosistem. Posjetioci mogu uživati u prizorima šuma hrasta crnike, koje su se razvile pod uticajem mediteranske klime, a koje su se milenijumima prilagođavale specifičnim uslovima ovog područja. Šumske zajednice danas se ogledaju i kroz različite oblike poput gustih makija – zimzelenih žbunova koji prekrivaju obronke, otvorenih formacija gariga s nižim grmovima i aromatičnim biljem, te kamenjara sa tipičnim biljnim vrstama prilagođenim stjenovitom tlu.

Posjetioci mogu otkriti izvanredno bogatstvo autohtonog biljnog svijeta koji odlikuje ovaj dio crnogorske obale. Među najznačajnijim vrstama koje ovdje uspijevaju ističu se drveće i grmlje karakteristično za mediteranski krajolik:

- makedonski hrast (*Quercus trojana*), hrast medunac (*Quercus pubescens*) – plemenite vrste hrastova;
- gorski brijest (*Ulmus glabra*) i poljski brijest (*Ulmus minor*) – impozantno drveće;
- tršlja (*Pistacia lentiscus*) i primorska smrdljika (*Pistacia terebinthus*) – aromatično grmlje;
- šmrika (*Juniperus oxycedrus*) – zimzeleni četinar;
- maginja (*Arbutus unedo*) – prepoznatljiva po jestivim plodovima;
- oštrika (*Quercus coccifera*) – otporna na sušu;
- lovor (*Laurus nobilis*) – aromatična biljka poznata po začinskim svojstvima;
- mirta (*Myrtus communis*) – ljekovita biljka s bijelim cvjetovima;
- maslina (*Olea europaea*) – simbol mediteranskog podneblja;
- bijeli grab (*Carpinus orientalis*) i crni jasen (*Fraxinus ornus*);
- širokolisna zelenika (*Phillyrea latifolia*) i Pančićev javor (*Acer hyrcanum*);
- dugolisna kruška (*Pyrus spinosa*) i konoplja (*Vitex agnus-castus*).

Ova raznovrsnost biljnih vrsta čini ovaj Park prirode pravim botaničkim draguljem, nudeći posjetiocima jedinstvenu priliku da upoznaju autentičnu mediteransku floru u njenom prirodnom okruženju. To u svojoj cjelini predstavlja živu sliku izvornog mediteranskog biljnog pokrivača i pruža uvid u prirodnu evoluciju ovog ekosistema.

Uz brojne zaštićene biljne vrste koje se nalaze na nacionalnim i međunarodnim listama zaštite doživljaj ovog mediteranskog carstva obogaćuju raznovrsne životinjske vrste, uključujući endemične mekušce, šarene leptire i gmizavce koji upotpunjavaju biodiverzitet ovog prostora.

1.3.4. Kulturna baština: živi tragovi prošlosti na kopnu i pod morem

Park prirode "Stari Ulcinj" predstavlja pravu riznicu kulturne baštine gdje se bogata istorija pokazuje kroz brojne arheološke lokalitete i tradicije koje su oblikovale ovaj prostor. Na ostrvu Stari Ulcinj posjetoci mogu vidjeti zanimljive ostatke srednjovjekovne arhitekture, uključujući bedeme građene od kamena, tragove manastira i crkava, te ostatke unutrašnjih građevina i grobnica. Između opština Bar i Ulcinj nalazi se zaštićeni arheološki lokalitet Kručë s ostacima rimske seoske vile (*Villa rustica*) koja svjedoči o antičkom naseljavanju ovog područja. Uvala Valdanos nudi posebno iskustvo s ostacima crkve na rtu Mendra, te prekrasnim maslinjacima koji se prostiru u zaleđu i viševjekovnom tradicijom uzgoja maslina. Podmorje Parka krije autentična arheološka blaga uključujući brodolome trgovačkih brodova iz antičkog perioda, ostatke galiona iz Srednjeg vijeka i brojne uvale korišćene kao istorijska sidrišta. Ovakva jedinstvena kombinacija kopnenih i podvodnih kulturnih dobara čini Park izuzetnom destinacijom za sve ljubitelje istorije i kulture.

Mogućnosti za turistički sektor

Park prirode "Stari Ulcinj" nudi savršenu ravnotežu između aktivnog odmora, rekreacije i edukacije, omogućavajući posjetiocima da kroz različite aktivnosti dožive sve ljepote ovog jedinstvenog mediteranskog krajolika. Tako se na području Parka mogu razvijati i ponuditi:

- edukativne staze o mediteranskoj flori sa posebnim naglaskom na šume crnike i endemične vrste;
- edukativne radionice o mediteranskoj flori i zaštićenim vrstama;
- radionice o tradicionalnom uzgoju maslina i proizvodnji maslinovog ulja;
- ronilačke ture sa vodičem do koraligenih staništa i podvodnih arheoloških lokaliteta;
- snorkeling u uvalama Valdanos i Kruče uz pratnju stručnjaka;
- vožnja kajakom duž obalne linije Parka;
- jedrenje i panoramske vožnje brodom uz dozvoljene rute;
- pješačke ture stazama kroz šume crnike;
- organizovani obilasci arheoloških lokaliteta sa licenciranim vodičima;
- podvodna arheološka istraživanja za edukovane ronioce;
- tematske ture uz rekonstrukcije istorijskih događaja i tradicija (npr. istorija pomorstva i brodoloma);
- *birdwatching* – posmatranje ptica u njihovom prirodnom okruženju;
- fotografski safari mediteranske flore i faune;

- *wellness* i zdravstveni turizam u prirodnom okruženju;
- povezivanje sa tradicionalnom poljoprivrednom proizvodnjom u zaleđu (npr. degustacije lokalnih proizvoda u okviru maslinjaka, učestvovanje u berbi maslina i tradicionalnim postupcima prerade);
- sertifikacija ekoloških usluga i proizvoda.

2 PRINCIPI BORAVKA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA

2.1. Zašto su potrebna posebna pravila ponašanja?

Zaštićena područja poput Parkova prirode “Katič”, “Stari Ulcinj” ili “Platamuni” nisu “obični” turistički prostori. Riječ je o izuzetno vrijednim prirodnim lokacijama sa jedinstvenim ekosistemima koji su vjekovima evoluirali u krhkoj ravnoteži.

Zajednička odgovornost svih korisnika zaštićenih područja, uključujući turistički sektor i sve posjetioce, jeste da svojim ponašanjem osiguraju njihovo očuvanje za sve “njihove stanovnike” i buduće generacije ljudi.

Posebna pravila ponašanja nužna su iz nekoliko sljedećih ključnih razloga.

1. Zaštita osjetljivih vrsta i staništa

Na primjer, samo jedan “ožiljak” od sidra na staništu morske trave (*Posidonia oceanica*) može uništiti decenije rasta, a koralu dodir ruke može poremetiti njegov zaštitni sloj i dovesti do propadanja. Ove

vrste su “temeljni kameni” ekosistema i bez njih nestaje cijeli lanac života.

2. Prevencija “nevidljivih” šteta

Čak i naizgled bezazlene radnje poput korišćenja krema za sunčanje mogu zagaditi hiljade litara morske vode i ugroziti morske organizme. Pravila ponašanja služe kao “preventivni štiti” protiv posljedica koje ne možemo odmah vidjeti.

3. Očuvanje iskustva za buduće generacije

Bez strogo definisanih pravila, popularna područja brzo postaju prekomjerno izgrađena, bučna i ekološki osiromašena. Pravila osiguravaju da unuci naših unuka mogu svjedočiti istim prirodnim čudima kao i ljudi danas.

4. Sigurnost ljudi i životinja

Nepoželjno ponašanje (npr. približavanje opasnim životinjama ili diranje otrovnih biljaka) može ugroziti i posjetioce, životinje i biljke. Pravila djeluju kao “most razumijevanja” između ljudskih potreba i prirodnih zakona.

5. Promocija održivog turizma

Svaki odgovorni boravak u prirodi stvara pozitivan primjer kvaliteta i privlači posjetioce koji cijene autentičnost, a “odbacuje” one koji traže masovni turizam. Ovo je ključno za ekonomski opstanak lokalnih zajednica.

Primjer iz prakse: u Parku prirode "Katič", zabrana sidrenja iznad morske trave ne štiti samo biljku već čuva i mrijestilišta riba, sprečava eroziju obale i održava bistrinu vode. Jedno pravilo stoga ima kaskadni pozitivni učinak na cijeli ekosistem.

Konačno, pravila ponašanja nisu ograničenja, već su ona putokaz za dublji, smisleniji odnos sa prirodom. Omogućuju da posjetioci budu ti koji poštuju domaćina, umjesto osvajači koji ostavljaju negativni trag.

Svako može doprinijeti očuvanju zaštićenih područja. Edukacija gostiju o vrijednostima zaštićenih područja i pravilima ponašanja koju mogu sprovoditi akteri u turizmu, poštovanje označenih staza, korišćenje održivih proizvoda i odnošenje vlastitog otpada od strane posjetilaca, te aktivna saradnja lokalnih zajednica u zaštiti staništa uz promovisanje tradicije, samo su neki od načina za očuvanje prirode.

Svaki izbor i postupak ima direktan uticaj na ove kompleksne i osjetljive ekosisteme. Svakodnevnim izborima, od načina kretanja do načina opuštanja, može se zajednički uticati na dugoročno zdravlje ovih jedinstvenih ekosistema. Očuvana priroda ne štiti samo biljni i životinjski svijet, već osigurava i kvalitet života ljudi koji je okružuju.

2.2. Osnovni principi odgovornog boravka u prirodi i neostavljanja tragova

Boravak u prirodi predstavlja privilegiju, ali i odgovornost. Svaki izlazak u prirodno okruženje, bilo da se radi o šetnji obalom, planinarenju, ronjenju ili kampovanju, ostavlja određeni uticaj na

okolinu. Filozofija “neostavljanja tragova” (*Leave No Trace*) proizlazi iz svijesti da je dužnost svih ljudi da poštuju prirodu i čuvaju je netaknutom.

Sušтина ovog pristupa leži u jednostavnoj, ali duboko promišljenoj zamisli: najdjelotvorniji oblik zaštite prirode ostvaruje se kroz takav boravak koji nakon odlaska ne samo da ne ostavlja negativne posljedice, već u idealnom slučaju doprinosi njenom poboljšanju. Ovo je naročito značajno na lokacijama koje su prethodnim ljudskim aktivnostima već ugrožene ili degradirane. Neostavljanje tragova ne znači samo fizičko neostavljanje otpada, već i smanjenje svih drugih oblika uticaja, od ometanja životinjskih vrsta do oštećenja biljnog pokrivača. Svaka slomljena grana, svaki izgaženi cvijet, svaka uznemirena ptica predstavlja narušavanje krhkog ekološkog balansa koji je nastajao vjekovima.

Princip odgovornog boravka u prirodi posebno je važan u zaštićenim područjima kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode i drugi oblici zaštićenih područja. Upravo na tim prostorima, gdje su ekosistemi često najraznovrsniji, ljudsko ponašanje i aktivnosti mogu imati najznačajnije posljedice. Kroz svjesno planiranje aktivnosti, pažljivo kretanje po označenim stazama, odgovorno postupanje s otpadom i poštovanje životinjskih vrsta, ne samo da se štiti priroda, već se i podiže kvalitet iskustva i doživljava posjećivanja.

Konačno, odgovoran boravak u prirodi nije samo skup pravila. To je način razmišljanja i životni stav koji prepoznaje da su ljudi sastavni dio prirode, a ne njeni vlasnici. Kroz takav pristup posjetioci postaju njeni čuvari i zaštitnici, ostvarujući duboku, autentičnu povezanost sa prirodnim svijetom koji ih okružuje.

Principi neostavljanja tragova (*Leave No Trace*)

Sa ciljem lakšeg razumijevanja principa koji slijede, tekst je pisan na neposredan način tako da se obraća svakom čitaocu ovog Priručnika. Uz vlastito poštovanje principa, važno ih je i primjenjivati u radu sa posjetiocima kako bi se podigla njihova svijest i postigao cilj neostavljanja tragova u prirodi.

2.2.1. Planirajte i pripremite se unaprijed

• Informišite se o zonama zaštite prije posjete

Prije nego što krenete sami ili sa posjetiocima u zaštićeno područje, obavezno se upoznajete s njegovim zonama zaštite. Svaka zona – bilo stroga, aktivna ili ona za kontrolisano korišćenje ima svoja pravila ponašanja koja su postavljena kako bi se zaštitile najosjetljivije vrste i staništa. Ovaj korak vam ne samo da omogućuje da planirate aktivnosti u skladu s propisima, već i da boravak učinite bogatijim i smislenijim.

• Ponesite odgovarajuću opremu kako biste izbjegli neplanirane kupovine

Pripremite opremu unaprijed, od odjeće i obuće prilagođene terenu do sopstvene boce za vodu i ambalaže za hranu. Time ćete izbjeći kupovinu proizvoda koji mogu stvoriti višak otpada, a čija proizvodnja i transport opterećuju životnu sredinu. Pamтите: svaki proizvod koji donesete s sobom i donesete nazad smanjuje uticaj na prirodu. O svemu tome informišite i posjetioce.

• **Provjerite vremensku prognozu i uslove u području**

Vremenski uslovi značajno utiču ne samo na sigurnost, već i na prirodu koju posjećujete. Kišno vrijeme, na primjer, može učiniti staze klizavima i podložnijim eroziji, dok vrućina povećava opasnost od požara. Provjera prognoze i uslova u području omogućuje vam da prilagodite planiranje, izbjegnute neugodne situacije i zaštitite životnu sredinu od nepotrebnih posljedica.

2.2.2. **Krećite se na siguran način**

• **Koristite postojeće staze i puteve i ne skrećite s označenih ruta**

Označene staze i putevi postavljeni su kako bi se usmjerilo kretanje posjetilaca i smanjio uticaj na okolni ekosistem. Korišćenjem ovih već utabanih pravaca smanjujete mogućnost oštećenja korijenja biljaka, ometanja životinjskih staništa i erozije tla. Označene rute predstavljaju pažljivo planirane koridore kroz prirodu, dizajnirane kako bi se zaštili i posjetioci i životna sredina. Skretanje s ovih puteva može dovesti do gubitka orijentacije, oštećenja do tada netaknutih dijelova prirode ili neočekivanog susreta sa divljim životinjama. Poštovanje označenih pravaca je preduslov sigurnijeg i odgovornijeg boravka u prirodi.

• **Izbjegavajte osjetljiva staništa**

Određena područja, poput livada morske trave, močvarnih površina ili staništa rijetkih biljnih vrsta, posebno su osjetljiva na ljudski uticaj. Jedan korak može uništiti decenije prirodnog razvoja. Svjesnim zaobilazanjem ovih zona pomažete u očuvanju njihove funkcije bilo da

se radi o mrijestilištima, staništima ugroženih vrsta ili drugim prirodnim resursima.

2.2.3. Odnosite otpad sa sobom

• Sav otpad koje proizvedete ponesite nazad

Svaki predmet koji unesete u prirodu, od ambalaže do organskih ostataka, treba biti vraćen sa vama. Čak i ono što se čini biorazgradivim može narušiti prirodnu ravnotežu ili privući životinje na neprirodan način. Odgovornost za ono što unesete u prirodu završava se tek kada to isto vratite u sistem upravljanja otpadom.

• Koristite prikladne spremnike za otpad

Specifični otpad zahtijeva posebne spremnike: metalne kutije za opuške, nepropusne vrećice za vlažan otpad, čvrste spremnike za oštre predmete. Na taj način se sprečava zagađenje, širenje mirisa koji privlači životinje i slučajno rasipanje otpada. Posebna pažnja posvećuje se opušcima koji, osim što zagađuju, predstavljaju i požarnu opasnost.

2.2.4. Ostavite ono što pronađete

• Ne skupljajte biljke, školjke ili druge prirodne predmete

Svaki prirodni predmet, bilo da je riječ o cvijetu, školjci ili kamenju, ima svoju ulogu u ekosistemu. Cvjetovi su hrana ili stanište za insekte, školjke regulišu sastav morskog dna, a kamenje pruža sklonište

gmizavcima. Uzimanje bilo kojeg dijela tog sklopa narušava ravnotežu koja je ponekad vjekovima nastajala.

- **Ne urezujte natpise na stijene ili drveće**

Oštećivanje kore drveća ili površine stijena ostavlja trajne posljedice, od narušavanja zaštitnog sloja drveća do uništavanja prirodnog izgleda stijena. Takvi tragovi ne samo da narušavaju ljepotu prirode, već mogu podstaći i druge posjetioce na slično ponašanje, stvarajući lanac uništavanja.

- **Pojedinačni prirodni suveniri mogu nanijeti štetu u kumulativnom efektu**

Iako se čini da uzimanje jednog cvijeta ili školjke neće imati uticaja, kada hiljade posjetilaca to učine, gubitak postaje ogroman. Kumulativni efekt jedne naizgled bezazlene radnje može dovesti do nestanka vrsta, erozije tla ili narušavanja staništa. Pravi suvenir je fotografija ili uspomena, a ne fizički predmet.

2.2.5. Pažljivo koristite vatru

- **Poštujte propise o paljenju vatre (zabrane, uslovi)**

Propisi o paljenju vatre nisu proizvoljna ograničenja već predstavljaju nužnu mjeru zaštite zasnovanu na dugogodišnjem iskustvu i analizi rizika. Sezonske zabrane paljenja vatre uvedene su u razdobljima visoke opasnosti od požara, kada i najmanja iskra može izazvati katastrofalne posljedice. Poštovanje ovih

pravila štiti ne samo šume i prirodna staništa, već i ljudske živote i imovinu.

- **Koristite samo određena mjesta za roštilj**

Mjesta određena za roštilj potrebno je posebno opremiti s protivpožarnim sigurnosnim rješenjima poput vatrootpornih podloga, pijesaka i/ili dovoljnom udaljenošću od zapaljivog materijala. Korišćenjem isključivo ovih lokacija smanjujete rizik od širenja vatre na okolnu vegetaciju. Takva mjesta su takođe locirana na način koji minimalizuje uznemiravanje divljih životinja i zagađenje životne sredine.

- **Uvijek potpuno ugasite vatru prije odlaska**

Vatra koja se na površini čini ugašenom može u podzemlju nastaviti tinjati satima ili danima, da bi se kasnije ponovno rasplamsala vjetrovom. Potpuno gašenje zahtijeva temeljno zalivanje vodom, miješanje pepela i provjeru temperature rukom. Ova posljednja provjera može spriječiti katastrofu jer jedan neugašeni žar može pokrenuti lanac događaja koji će uništiti hektare prirodnog staništa.

2.2.6. Poštujte živi svijet

- **Ne hranite divlje životinje**

Hranjenje divljih životinja remeti njihove prirodne navike, podstiče zavisnost od ljudi i može uzrokovati zdravstvene probleme. Ljudska hrana često je neprikladna za njihov probavni sistem, a povremeno hranjenje dovodi do gubitka straha od čovjeka, povećavajući rizik od sukoba. Životinje koje se naviknu na hranjenje često postaju agresivnije i podložnije povredama.

• **Držite udaljenost od gnijezda i mladunaca**

Približavanje gnijezdima ili mladuncima može izazvati napuštanje legla, prekid inkubacije jaja ili privući grabljivice. Stres uzrokovan ljudskom prisutnošću često dovodi do smanjenog uspjeha u razmnožavanju. Čak i ako se mladunac čini napuštenim, roditelji su vjerojatno u blizini i stoga je najbolja pomoć ostaviti ih na miru.

• **Koristite dvoglede za posmatranje**

Dvogledi omogućavaju užitek u posmatranju životinja bez narušavanja njihovog prirodnog ponašanja. Ova tehnologija vam pruža priliku da svjedočite autentičnim interakcijama u divljini, od parenja do lova, dok životinje nastavljaju svoje normalne aktivnosti. Time postajete nevidljivi posmatrač, a ne smetnja u njihovom svakodnevnom životu.

2.2.7. **Budite obzirni prema drugim posjetiocima**

• **Držite se pravila ponašanja**

Propisi i preporuke u zaštićenim područjima nisu proizvoljna ograničenja jer su zasnovana na dugogodišnjem istraživanju i iskustvu u zaštiti osjetljivih ekosistema. Svako pravilo, od zabrane skretanja sa staza do ograničenja buke, služi smanjenju kolektivnog uticaja posjetilaca na prirodnu okolinu. Dosljedno poštovanje ovih pravila čini vas aktivnim učesnikom u očuvanju prirode, a ne samo pasivnim posmatračem.

• Štedite prirodne resurse

Svaki prirodni resurs, od pitke vode do biljaka i životinja, ima svoju mjeru i vrijednost. Upotreba sopstvene boce za vodu umjesto jednokratnih plastičnih, štednja energije korišćenjem prirodne svjetlosti ili izbor obroka spakovanih u što manje ambalaže samo su neki od načina na koje možete smanjiti svoj ekološki otisak. Svaka ušteda resursa direktno doprinosi očuvanju prirodne ravnoteže.

• Podijelite svoja znanja s drugima

Edukacija je moćno "oružje" u zaštiti prirode. Dijeljenje stečenog znanja, bilo kroz razgovor s posjetiocima, objavu na društvenim mrežama ili volontiranje, stvara lanac svijesti koji prevazilazi pojedinačni boravak. Kada podijelite primjer kako pravilno postupati s otpadom ili objasnite zašto je npr. važno ne skretati sa staze i/ili ne ostavljati smeće – postajete ambasador odgovornog ponašanja čiji će uticaj trajati i nakon što napustite prirodu.

2.2.8. Specifičnosti boravka u morskim zaštićenim područjima u Crnoj Gori

U svrhu efikasne zaštite i održivog upravljanja, unutar morskih zaštićenih područja razlikuju se dvije od tri kategorije zona sa različitim režimima zaštite i dozvoljenim aktivnostima:

- zona aktivne zaštite (II) gdje su dopuštene tradicionalne privredne aktivnosti te određene rekreativne i edukativne aktivnosti u skladu s planom upravljanja;
- zona ograničenog korišćenja (III) u kojoj su dopuštene kontrolisane rekreativne aktivnosti, turizam i održivo korišćenje resursa, u skladu sa utvrđenim uslovima.

U okviru morskih zaštićenih područja, primjena pravila i odgovornih principa korišćenja mora je ključna za očuvanje osjetljivih ekosistema i doprinosi dugoročnom očuvanju biodiverziteta i cjelovitosti morskih staništa:

- sidrenje je dozvoljeno isključivo na unaprijed određenim lokacijama kako bi se spriječila šteta po livade posidonije, a preporučuje se upotreba postavljenih ekoloških sidrišta (sidrišnih bova) gdje su ona dostupna;
- tokom aktivnosti u vodi, zabranjeno je dodirivati korale, sunđere i druge morske organizme kako ne bi došlo do oštećenja njihovih osjetljivih struktura. Takođe, hranjenje morskih životinja nije dozvoljeno jer remeti njihove prirodne navike i može imati negativne zdravstvene posljedice.

Praktični savjeti za boravak u morskom okruženju

U morskim zaštićenim područjima, preporuke za različite kategorije korisnika zasnivaju se na načelima očuvanja životne sredine i sigurnosti.

Za ronioce i snorkelere preporučuje se:

- korišćenje označenih podvodnih staza gdje postoje, kako bi se zaštitila osjetljiva staništa i omogućilo vođenje do atraktivnih lokacija bez negativnog uticaja;
- održavanje dobre plovnosti bitno je kako bi se izbjeglo oštećenje morskog dna, biljnog pokrivača i organizama, čime se čuva integritet ekosistema;
- dodirivanje ili uzimanje morskih organizama treba izbjegavati jer može uzrokovati životinjama stres i poremetiti prirodnu ravnotežu.

Posjetiocima plaža savjetuje se:

- korišćenje postojećih prilaza kako bi se spriječila erozija i oštećenje obalne vegetacije;
- premještanje kamenja i pijeska nije preporučljivo jer ovi elementi predstavljaju stanište brojnih organizama, a njihovo narušavanje može uništiti prirodna staništa;
- upotreba ekološki prihvatljivih zaštitnih krema, posebno mineralnih bez štetnih hemikalija, doprinosi smanjenju zagađenja mora i zaštiti morskih organizama;
- poštovanje zoniranja plaža omogućava očuvanje osjetljivih područja namijenjenih divljem svijetu, dok održavanje tišine u ranim jutarnjim satima poštuje prirodne ritmove životinja i omogućava miran boravak drugim posjetiocima.

Za vlasnike plovila važno je:

- poštovati zabrane pristupa određenim zonama, posebno strogo zaštićenim područjima koja služe kao staništa za mrijest i razmnožavanje brojnih vrsta;
- korišćenje usluga za prihvat otpada u lukama jer se time sprečava zagađenje mora;
- izbjegavanje izlivanja goriva i masti ključno jer i male količine mogu imati značajan negativan uticaj na vodeni ekosistem;
- smanjenje brzine u blizini obale smanjuje eroziju, uznemiravanje životinjskih vrsta bukom i povećava sigurnost kupaca.

Uloga turističkih aktera: vodiča, turističkih agencija i drugih radnika u turizmu – ima značajnu ulogu u promociji odgovornog ponašanja:

- dijeljenje znanja i informacija sa posjetiocima podstiče odgovorno ponašanje i povećava svijest o vrijednostima zaštićenog područja;
- prijavljivanje uočenih nepravilnosti nadležnim službama omogućuje brzu reakciju i sprečavanje potencijalne štete;
- učestvovanje u programima volontiranja, poput organizovanog čišćenja obale ili monitoringa stanja životne sredine, direktno doprinosi očuvanju prirodnih resursa;
- podrška lokalnim ekološkim inicijativama i saradnja sa lokalnom zajednicom jača održivi razvoj i dugoročnu zaštitu cjelokupnog područja.

Zaključak:

Svaki posjetilac zaštićenog područja nosi odgovornost da svojim ponašanjem doprinese očuvanju ovih dragocjenih ekosistema. Kroz poštovanje ovih principa ne samo da se štiti priroda, već se osigurava da i buduće generacije mogu uživati u ljepotama mora i obala.

Najbolji suveniri su fotografije i uspomene, a najljepši trag koji se može ostaviti je da ga uopšte nema!

3 INTERPRETACIJA U ZAŠTITI PRIRODE – MOST IZMEĐU LJUDI I PRIRODE

Interpretacija prirode predstavlja mnogo više od običnog prenošenja činjenica. To je vještina stvaranja smislenih veza između posjetilaca i baštine zaštićenog područja. Kroz pažljivo osmišljene programe, interpretacija pomaže posjetiocima da ne samo vide, već i osjete, razumiju i cijene prirodne i kulturno-istorijske vrijednosti koje ih okružuju.

3.1. Tildenovi principi interpretacije prirode: temelj smislenog doživljaja prirode

Tildenovi principi daju temeljni okvir za učinkovito prenošenje poruka o prirodi posjetiocima. Oni se ne temelje na pukom prenošenju činjenica, već na stvaranju dubljih veza između ljudi i prirodne baštine. Suština ovih principa leži u transformaciji posjetilaca od pasivnih posmatrača do aktivnih učesnika u očuvanju prirode kroz duboko razumijevanje i emocionalnu povezanost. Primjenom tih principa,

interpretacija postaje sredstvo koje podstiče iskustvo usmjereno na pozitivnu promjenu ponašanja.

U tom kontekstu posebno su značajni principi koji naglašavaju:

- 1. jednostavnost i jasnoću poruke:** interpretacija treba biti prilagođena širokoj publici, upotrebljavajući jasan jezik i pristupačne pojmove kako bi svi posjetioci mogli razumjeti priču o prirodi. Preporučuje se izbjegavati suvišan stručni žargon;
- 2. povezivanje s iskustvom posjetioca:** informacije postaju značajnije kada su povezane s onim što posjetiocima već poznato, blisko ili emotivno važno, a povezivanje sa njihovim svakodnevnim životom ili putničkim iskustvima produbljuje doživljaj;
- 3. tematsku usmjerenost:** svaka interpretacija treba imati jednu jasnu, centralnu temu (npr. "morska trava – pluća Mediterana") koja povezuje sve poruke i čini priču koherentnom i lako pamtljivom;
- 4. motivaciju za pozitivno djelovanje:** krajnji cilj nije samo informisanje, već i nadahnuće posjetioca da svojim ponašanjem doprinese očuvanju vrijednosti koje upoznaje. Interpretacija treba nuditi jasne, jednostavne korake za djelovanje;
- 5. autentičnost i naučnu utemeljenost:** sadržaji moraju biti tačni i zasnovani na činjenicama, ali istovremeno predstavljeni na kreativan i zanimljiv način kako bi zadržali pažnju i izgradili povjerenje. Priče trebaju odražavati stvarnost i specifičnosti mjesta.

3.2. Primjena u turističkoj praksi

U kontekstu morskih zaštićenih područja ovi principi postaju praktičan alat za uspješno balansiranje između zaštite i održivog turizma. Primjenom Tildenovih načela u praksi turistički akteri koji sprovedu programe u zaštićenim morskim područjima poput ronilačkih cen-

tara, operatera tura, vodiča za kajak i SUP, turističkih organizacija i lokalnih ugostitelja – mogu oblikovati sadržaje koji istovremeno edukuju i podstiču očuvanje, a imaju atraktivnost i turističku vrijednost.

Uspješna interpretacija ne zasniva se samo na podacima o vrstama i staništima i drugim vrijednostima jer treba probuditi interesovanje, radoznalost i divljenje. Emocionalna povezanost sa morskim svijetom ne nastaje samo gledanjem plavetnila, već se rađa kroz razumijevanje nevidljivih priča koje more krije. Jaku povezanost posjetilaca i vrijednosti zaštićenog područja moguće je postići kroz lično iskustvo.

Primjer: Morska trava kao živi prikaz istorije

Umjesto da posjetiocima kažete: "Ovo je Posidonia oceanica, zaštićena vrsta", možete im ispričati priču: "Ova biljka koju gledate pamti Rimsko Carstvo. Njeni rizomi (podzemna stabljika), stari preko 100.000 godina, najstariji su živi organizmi na planeti. Dok su se carstva dizala i padala, ova morska trava mirno je proizvodila kiseonik i hranila generacije morskog života. Danas, njen opstanak zavisi od nas." Kada posjetilac shvati da je morska trava koju gleda starija od bilo koje kulture na kopnu, njegov odnos prema moru prestaje biti površan i postaje duboko lični.

Primjer: snorkeling u pratnji stručnog vodiča koji ukazuje na to da ribe koriste livade morske trave kao "vrtiće za životinje" gdje mladunčad nalazi sklonište i hranu, omogućuje posjetiocima da ne samo vide, već i dožive funkcionalnost ovog staništa. Ovakvo direktno iskustvo pretvara apstraktni pojam "zaštićeno stanište" u opipljivu, dirljivu sliku svakodnevnog života u podmorju.

Kada posjetilac shvati da je svaki gubitak livada morske trave kao gubitak drevne knjige koja se nikada neće moći pročitati, ili kada osjeti da je uništavanje koralna kao rušenje katedrale pod morem – tada zaštita prirode prestaje biti apstraktni pojam. Postaje lična odgovornost.

Pričanje priča o karakterističnim i harizmatičnim vrstama takođe povezuje posjetioca i prirodu.

Primjer: pripovijedanje o epskom putovanju morske kornjače, od njenog izlaska iz jajeta na pješčanoj plaži, preko preživljavanja na otvorenom moru do povratka decenijama kasnije na isto mjestište, stvara narativnu nit koja povezuje posjetioca sa životinjom na emocionalnom nivou. Paralelno, objašnjavanje kako se hridi poput Katiča koriste kao "raskrsnice" za migratorne vrste, poput podvodnih autoputeva kojima putuju ribe i sisari, pomaže u shvatanju prostorne povezanosti morskog svijeta.

Najuspješniji programi zaštite morskih područja uvijek uključuju ovaj emocionalni most. Ljudi ne štite ono što ne vole, a ne vole ono što ne razumiju. Interpretacija koja u ljudima pokrene divljenje pretvara se u snažan mehanizam zaštite morskog svijeta jer je teško dopustiti da nestane ono što smo istinski zavoljeli.

Razvijanje "morskih priča" sa lokalnim karakterom snažan je način kojim se posjetioci emotivno povezuju sa morskim svijetom i njegovom tradicijom. Korišćenje lokalnih legendi, priča o brodolomima ili anegdota o istorijskim pomorcima daje interpretaciji dublji kulturni kontekst i čini je zanimljivijom i pristupačnijom.

Primjer: rečenica poput: "Ova hrid je nekada bila orijentir starim pomorcima, a danas je dom ugroženim vrstama riba" istovremeno gradi osjećaj kontinuiteta između prošlosti i sadašnjosti i podstiče posjetioce da uoče kako se kulturna i prirodna baština međusobno dopunjuju te zašto je važno sačuvati obje.

Stvaranje interaktivnih iskustava sa jasnom porukom ključan je način da se posjetioci aktivno uključe u očuvanje morskog ekosistema.

Primjer: snorkeling ture usmjerene na "čuvanje morske trave" omogućavaju im da nauče prepoznavati znakove zdravih livada posidonije i bilježiti svoja opažanja, čime se razvija osjećaj lične odgovornosti za ovo dragocjeno stanište. Slično tome, radionice "Brodar-čuvar" podučavaju učesnike pravilnom postavljanju sidara kako bi se izbjeglo oštećenje morske trave, naglašavajući da i male promjene u ponašanju mogu imati veliki pozitivan uticaj na očuvanje morskih zaštićenih područja.

Korišćenje lokalnih vodiča kao mosta prema zajednici daje interpretaciji autentičnost i jača vezu posjetilaca sa prostorom koji istražuju.

Primjer: uključivanje lokalnih ribara u turističke programe može imati dvostruku korist: oni postaju ambasadori održivog ribolova, dok posjetioci iz prve ruke uče o tradicionalnim tehnikama i izazovima očuvanja morskih resursa. Uz to, organizovanje susreta posjetilaca sa mještanima koji mogu podijeliti priče o životu uz more, prenošenju znanja i lokalnim praksama zaštite dodatno produbljuje razumijevanje i jača osjećaj zajedničke brige za morski ekosistem.

Dizajniranje edukativnih materijala s jasnom porukom djelovanja ključno je za podsticanje odgovornog ponašanja posjetilaca.

Primjer: poster sa ilustracijama zaštićenih vrsta i jednostavnim uputstvima poput: "Ovu ribu posmatraj, ali ne dodiruj", koji neposredno prenose pravila očuvanja morske sredine.

Takođe, izrada "Kodeksa odgovornog ronioca", koji se uruči svakom učesniku prije ronjenja, pruža strukturiran vodič sa praktičnim smjernicama, osiguravajući da edukacija bude konkretna, primjenjiva i podsticajna za očuvanje osjetljivih morskih staništa.

Najučinkovitija interpretacija prirode je ona koja ne ostaje samo na prenošenju informacija, već podstiče posjetioce na **konkretne akcije**. Kroz praktičnu primjenu, stečeno teoretsko znanje pretvara se u smisleno djelovanje koje ostvaruje direktan pozitivan uticaj na zaštićeno područje.

Primjeri:

Edukativni program u saradnji sa lokalnim ribarima: posjetioci imaju jedinstvenu priliku steći praktična znanja koja povezuju tradiciju i zaštitu mora: uče kako prepoznati nedozvoljene ribolovne alate, ovladavaju praktičnim tehnikama oslobađanja slučajno ulovljenih zaštićenih vrsta, te im se kroz iskustvo objasni važnost poštovanja sezona zabrane ribolova, čime se teorija o održivom ribarstvu pretvara u djelotvoran, zajednički čin održivosti.

Program "Čuvar obale za jedan dan": posjetioci aktivno učestvuju u tri ključne aktivnosti: praćenju i bilježenju prisutnosti morskog otpada, ispravnom postavljanju sidra kako bi se spriječilo oštećenje morske trave, te edukaciji drugih posjetilaca o pravilima ponašanja.

Kroz ove praktične aktivnosti, posjetioci ne samo da doprinose neposrednoj zaštiti morskog ekosistema, već postaju aktivni promoteri odgovornog ponašanja, prenoseći stečena znanja dalje i podstičući zajednicu na učestvovanje u očuvanju prirode.

Kada posjetilac napravi određenu aktivnost, stiče nešto mnogo više od znanja tj. stiče osjećaj lične odgovornosti. Takvo iskustvo pretvara teorijsku svijest o zaštiti prirode u dublji, emocionalni angažman.

Tehnologija može značajno obogatiti interpretativno iskustvo i približiti posjetiocima skriveni svijet mora. Primjeri uključuju razvoj mobilnih aplikacija sa audio-pričama koje se automatski aktiviraju na određenim lokacijama, pružajući informacije o morskim vrstama i staništima u stvarnom kontekstu.

Fizičke i vizuelne oznake mogu voditi posjetioce kroz prostor i povezivati njihove aktivnosti sa morskom sredinom, pa se npr. na kopnu mogu postaviti oznake koje upućuju na važne lokacije, kao i šeme koje prikazuju povezanost svakodnevnih aktivnosti na kopnu, poput upotrebe plastike s uticajem na zdravlje morskog ekosistema.

Ovaj pristup pomaže posjetiocima da razumiju uzročno-posljedične veze i podstiče ih na odgovorno ponašanje u svakodnevnom životu.

Dobra interpretacija **govori jezikom koji svi mogu razumjeti**, bez žrtvovanja naučne tačnosti. Koristiti priče, analogije i interaktivne elemente kako bi složene ekološke procese učinila razumljivima djeci, stručnjacima i slučajnim posjetiocima omogućava da poruke dopru do različitih ciljnih grupa na način koji im je blizak i razumljiv. Zaštita prirode postaje istinska tek kada je dostupna svima, bez obzira na starost, fizičke sposobnosti, socioekonomski status ili nivo znanja.

Primjer: djeci se morska trava može opisati metaforom: "Morska trava je kao veliki grad gdje svaka mala riba ima svoj stan", čime se kompleksan ekosistem približava njihovom svakodnevnom iskustvu. Za lokalne ribare, poruka može biti prilagođena njihovom znanju i iskustvu: "Ovo je kao ljetnikovac za ribe i ako ga čuvamo, uvijek će imati gdje da se razmnožavaju".

Takav pristup pomaže da interpretacija bude inkluzivna, razumljiva i podsticajna, jačajući osjećaj zajedničke odgovornosti za očuvanje morskog svijeta.

Kada lokalni ribar kroz svoj jezik shvati zašto su zone zabranjenog ribolova važne, kada dijete sa invaliditetom može "roniti" putem virtualne stvarnosti, ili kada starija osoba kroz opis korala razumije uticaj klimatskih promjena, tada zaštita prirode prestaje biti elitistički koncept i postaje zajednička briga cijele zajednice.

Inkluzivna morska zaštićena područja nisu samo fizički prostori, ona su mostovi između ljudi i mora, građeni od razumijevanja da svako, na svoj način, može voljeti, razumjeti i štititi more.

Kako interpretacija djeluje?

Interpretacija mora biti relevantna, prijatna i podsticajna na djelovanje. Kada posjetilac shvati da morska trava čini "pluća Mediterana" ili da su šume crnike živi arhivi klimatskih promjena, njegov odnos prema prirodi se mijenja. Interpretacija tako postaje najsuptilniji, ali i snažan alat zaštite prirode – ona ne tjera, već uvjerava; ne zabranjuje, već nadahnjuje; ne ograničava, već otvara oči. Kroz nju, zaštita prirode prestaje biti obaveza, a postaje izraz razumijevanja.

3.2.1. Vrste i oblici interpretacijskih programa

U svrhu učinkovitog povezivanja posjetilaca s vrijednostima zaštićenog područja, koriste se različiti oblici interpretacijskih programa, koji se međusobno dopunjuju.

1. Vođeni obilasci

Vođeni obilasci predstavljaju najpersonalizovaniji oblik interpretacije. Iskusni vodič ili edukator prilagođava priču, tempo i dubinu objašnjavanja specifičnoj publici bilo da su u pitanju učenici, porodica sa djecom, fotografi ili stručnjaci. Ključ uspjeha leži u vodičevoj sposobnosti da "pročita" grupu, prepozna njihova interesovanja i podstakne dijalog. Ova interaktivna forma omogućava neposredno odgovaranje na pitanja i prilagođavanje toka priče u stvarnom vremenu, čime se postiže snažnija emocionalna povezanost posjetilaca s mjestom.

2. Edukativne (poučne) staze

Pametno dizajnirane i dobro opremljene staze omogućuju samostalno istraživanje i učenje sopstvenim tempom. Osim klasičnih informativnih ploča, moderne staze uključuju interaktivne elemente poput pokretnih modela, "kućica za čula" ili mjesta za praktične radionice. Integracija digitalnih tehnologija, kao što su QR kodovi koji vode do audio-zapisa, kratkih video sadržaja ili aplikacija sa "proširenom" stvarnošću, dodatno obogaćuje iskustvo i posebno je privlačna mlađim generacijama. Ove staze mogu biti tematski usmjerene (npr. "Staza ptica močvarica", "Geološka vremenska linija").

3. Centri za posjetioce

Centar za posjetioce služi kao primarna “kapija” i multi-funkcionalni čvor za sve programske aktivnosti. To nije samo izložbeni prostor, već mjesto susreta, učenja i dijaloga. Kroz savremene, senzualno bogate izložbe, multimedijalne instalacije i diorame, posjetiocima se pruža uvod u ključne vrijednosti područja. Ovi centri često uključuju i edukativne sale za radionice, predavanja i filmske projekcije, te službenu prodajnu ponudu (edukativni materijali, lokalni proizvodi). Njihova uloga je da posjetiocu pruže kontekst i podstaknu ga na dalje istraživanje terena.

4. Dodatni oblici i aktivnosti

Uz tri osnovna oblika, interpretacija se može odvijati i kroz:

- kratke terenske radionice i demonstracije: privremene aktivnosti na lokaciji (npr. posmatranje ptica, uvod u prepoznavanje biljaka);
- tematske programe i događaje sezonske ili godišnje manifestacije (Noć šišmiša, Dan biodiverziteta) koje privlače širu publiku;
- edukativne materijale: brošure, vodiči, kartice za prepoznavanje vrsta, karte za djecu, kao podrška samostalnom istraživanju.

U zavisnosti od ciljne publike, prirode lokacije i dostupnih resursa, optimalan učinak postiže se kombinacijom više oblika, čime se stvara sveobuhvatno i nezaboravno iskustvo učenja.

4 BEZBJEDNOST POSJETILACA I UPRAVLJANJE RIZICIMA

Morska zaštićena područja predstavljaju izuzetno vrijedne ekosisteme i atraktivne turističke destinacije. Turizam u ovim područjima donosi ekonomske benefite, ali istovremeno postavlja posebne izazove u pogledu sigurnosti i upravljanja rizicima. Sigurnost posjetilaca predstavlja osnovni preduslov za razvoj održivog i kvalitetnog turizma, a upravljanje rizicima u ovim osjetljivim ekosistemima zahtijeva kombinaciju stručnog planiranja, kontinuirane edukacije i saradnje svih aktera. Ovaj pristup ne štiti samo ljudske živote, već i prirodne vrijednosti koje čine srž turističke ponude.

4.1. Identifikacija rizika u morskim zaštićenim područjima

Sigurnosno upravljanje u morskim zaštićenim područjima zahtijeva sistematski pristup identifikaciji i procjeni potencijalnih rizika kojima su izloženi posjetoci. Razumijevanje ovih rizika čini temelj za razvoj učinkovitih preventivnih mjera i protokola za hitne slučajeve.

4.1.1. Prirodne opasnosti

Morske struje i hidrološki uslovi

Posjetioci morskih zaštićenih područja suočavaju se s brojnim prirodnim opasnostima koje proizlaze iz dinamičnih hidroloških uslova. Obalne struje, često nepredvidive i promjenjive, predstavljaju značajnu opasnost za kupače i rekreativce, omogućavajući brzo udaljavanje od obale čak i iskusnim plivačima. Podvodne termokline (slojevi vode s naglim promjenama temperature) mogu izazvati hipotermiju i fizički šok nespremnim pojedincima, posebno tokom dužih boravaka u vodi. Plimni ciklusi dodatno komplikuju sigurnosnu sliku, gdje neočekivani porast nivoa mora može izolovati posjetioce na stjenovitim otočićima ili u uvalama, ograničavajući im povratak na kopno. Djelovanje talasa, karakteristično za otvorenije prostore zaštićenih područja, predstavlja dodatni izazov kako po pitanju očuvanja plovila, tako i što se tiče sigurnosti posade i putnika, zahtijevajući kontinuiranu budnost i dobru procjenu uslova prije i tokom svake aktivnosti na moru.

Meteorološki rizici

Meteorološki činioci predstavljaju značajnu komponentu prirodnih opasnosti u morskim zaštićenim područjima. Nagle oluje, karakteristične za Jadransku regiju, mogu se razviti u vrlo kratkom vremenskom periodu, stvarajući opasne uslove na moru sa visokim talasima i jakim vjetrovima koji ugrožavaju kako posjetioce u vodi, tako i one na malim plovilima. Sunčani udar i toplotni udar česti su rizici tokom ljetnih mjeseci, posebno kod posjetilaca koji ne koriste odgovarajuću zaštitu od sunca ili zanemaruju hidrataciju tokom dugotrajnih aktivnosti na otvorenom. Smanjena vidljivost uslijed magle ili obo-

rina dodatno komplikuje sigurnosne uslove, otežavajući navigaciju plovilima, ograničavajući orijentaciju ronilaca i "snorkelera", te povećavajući rizik od gubitka orijentacije u obalnom području. Ovi činioци zahtjevaju kontinuirano praćenje vremenskih prognoza i fleksibilno planiranje aktivnosti.

Morski organizmi

U morskim zaštićenim područjima posjetioci se mogu susresti s različitim morskim organizmima koji predstavljaju potencijalne rizike:

- žarnjaci, poput meduza i vlasulja, mogu uzrokovati bolne opekotine koje izazivaju iritaciju kože, a kod osjetljivijih pojedinaca i alergijske reakcije. Neki od žarnjaka: morska mjesečina (*Pelagia noctiluca*); vlasulja (*Anemonia sulcata*); crvena moruzgva (*Actinia equina*); zelena moruzgva (*Actinia cari*);
- morski ježevi, često prisutni na stjenovitom dnu, opasni su zbog svojih oštrih bodlji koje lako probiju kožu, a fragmenti koji ostanu u rani mogu dovesti do upala i infekcija. Neki od ježeva su: hridinasti jež (*Paracentrotus lividus*); crni jež (*Arbacia lixula*); pjegavi jež (*Sphaerechinus granularis*);
- mnogočekinjasti crvi – poput vatrenog crva (*Hermodice carunculata*) koji privlači pažnju svojim živopisnim bojama, ipak skriva opasno oružje: njegove čekinje sadrže iritantne toksine koji pri dodiru lako prodiru u kožu, izazivajući peckanje, bol i crvenilo, slično pravim opekotinama;
- u susretu sa ribama poput murine (*Muraena helena*), batoglava (*Uranoscopus scaber*), škarpuna (*Scorpaena porcus*) ili bijelog pauka (*Trachinus draco*) treba biti oprezan jer imaju jak ugriz, sadrže otrovne bodlje ili uzrokuju kombinacije mehaničkih i toksičnih povreda. Ove vrste mogu izazvati jak i nagli bol, opasnost od in-

fekcije, upala i lokalnih reakcija, a ponekad i potrebu za hitnom medicinskom intervencijom.

Opasnosti na kopnu

Biološki rizici nisu ograničeni samo na morski ekosistem. Na kopnom dijelu zaštićenih područja posjetioци se mogu susresti sa otrovnim biljkama poput drvenaste mlječike (*Euphorbia dendroides*), čiji sok može izazvati iritaciju kože i sluzokože. U staništima uz obalu mogu se naći otrovni gmizavci, uključujući zmije uključujući poskoka čiji ugriz zahtjeva hitnu medicinsku pomoć. Insekti, posebno komarci, ne samo da uzrokuju neugodne ubode, već u rijetkim slučajevima mogu prenositi i zarazne bolesti, zahtijevajući korišćenje zaštitnih sredstava.

Ovi rizici naglašavaju važnost edukacije posjetilaca o prepoznavanju i pravilnom ponašanju u prirodnim staništima.

4.1.2. Rizici povezani s aktivnostima na moru

Ronjenje i snorkeling

Aktivnosti na površini i u morskim dubinama, iako uzbudljive, nose određene rizike koji zahtijevaju pažnju i pripremu. Ključni rizici uključuju:

- dekompresijska bolest nastaje kao posljedica neadekvatnog pridržavanja sigurnosnih procedura prilikom izrona. Brzim izronom iz većih dubina, azot otopljen u krvi stvara mjehuriće koji mogu oštetiti tkiva i začeptiti krvne sudove, što dovodi do ozbiljnih zdravstvenih problema;

- gubitak orijentacije se može lako dogoditi uslijed zbunjenosti u podvodnim pećinama i složenim reljefima. Gubitak usmjerenosti prema površini ili izlazu može izazvati paniku i dovesti do utapanja;
- oštećenja i kvarovi u opremi za ronjenje (npr. nestanak vazduha, neispravan regulator) mogu se dogoditi bilo kada i direktno ugroziti sposobnost ronioca da ostane pod morem na siguran način;
- prekomjerno naprezanje predstavlja veliki rizik, a posebno prijete fizički iscrpljenim i nespremnim pojedincima. Napor plivanja protiv struje, straha ili precjenjivanja vlastitih sposobnosti može brzo dovesti do umora, gušenja ili gubitka svijesti.

Prevenција uključuje adekvatnu obuku, redovno održavanje opreme, planiranje izrona, ronjenje sa partnerom, te realnu procjenu vlastitih fizičkih sposobnosti.

Plovidba i vodene aktivnosti

Plovidba uključuje širok spektar plovila, od čamaca na motor do jedrilica i malih veslačkih plovila, a svako nosi svoje specifične opasnosti. Ključni rizici uključuju:

- mogu se dogoditi sudari između plovila (npr. brzi čamci, jetskiji) ili sa podmorskim objektima kao što su hridi, grebeni, privezi ili plutajući objekti. Sudari često rezultiraju povredama putnika i teškim oštećenjima plovila;
- prevrtanje je posebno je opasno za kajake, daske za veslanje (SUP) i druga mala plovila koja su manje stabilna. U slučaju prevrtanja, povećava se rizik od utapanja, posebno ako se korisnik ne drži sigurnosnih mjera (npr. privez za gležanj na SUP-u);
- nepravilno ili zabranjeno sidrenje može uzrokovati značajno oštećenje morskog dna, koralnih grebena i livada morske trave (po-

sidonije), uništavajući osjetljive morske ekosisteme kojima su potrebni vijekovi za oporavak;

- gubitak kontrole može biti uzrokovan iznenadnim promjenama vremena (vjetar), jakim morskim strujama ili neiskustvom operatera plovila, a često uzrokuje nasukivanje, povrede posade i/ili odnošenja plovila na otvoreno more.

Poštovanje pomorskih pravila, nošenje prsluka za spašavanje, provjera vremenske prognoze, adekvatna obuka za rukovanje plovilom, te korišćenje odgovarajućih sidrenih bova umjesto sidra u osjetljivim područjima predstavlja važne preventivne mjere.

4.1.3. Ekološki i infrastrukturni rizici

Ova grupa rizika proizlaze iz prirodnih karakteristika životne sredine i nedostataka u infrastrukturi, a mogu značajno uticati na sigurnost posjetilaca.

Terenski izazovi

Prilaz obali ili kretanje uz obalu često uključuje izlaganje prirodnom, neravnom terenu koji može predstavljati opasnost poput:

- mokre i obrasle kamene površine uz obalu stvaraju izuzetno klizavu podlogu, što povećava rizik od posrtanja, padova i teških povreda, poput uganuća zglobova ili preloma;
- oštri reljef i nepristupačan teren za rekreativce (npr. oštri šljunak, stjenovite plaže, oštre školjke) mogu uzrokovati posjekotine, ubode ili povrede stopala, posebno za one koji hodaju bez odgovarajuće obuće;
- opasnost od nestabilnih stijena u klifovima je stalna prijetnja. Erozija i vremenski uslovi mogu uzrokovati odron stijena, kamenja ili

- zemlje odozgo, što predstavlja direktnu opasnost za osobe ispod;
- ograničena i slaba vidljivost u sumrak i noću otežava uočavanje terenskih prepreka, ivica litica i putokaza, značajno povećavajući vjerovatnoću da posjetioци zalutaju i/ili padnu.

Od preventivnih mjera preporučuje se korišćenje odgovarajuće obuće i odjeće, planiranje rute prije polaska, izbjegavanje opasnih ivica i nestabilnih padina, korišćenje čeone lampe ili drugog izvora svjetlosti nakon zalaska sunca, te poštovanje ograda i upozorenja.

Nedostaci infrastrukture

Nedovoljno planiranje i održavanje infrastrukture i opremanje javnih prostora izlaže posjetioce opasnostima na koje nisu pripremljeni. Rizici proizlaze iz:

- neadekvatne signalizacije i nedostatka jasnih upozorenja o opasnostima (poput jakih struja, klizavih stijena, dubokih voda ili zabrane ronjenja) čime se posjetiocima onemogućava da donose osviještene odluke i povećava vjerovatnoća nesreća;
- oštećenih prilaza, dotrajalih stepenica, platformi i ogradi uz obalu koji se mogu lomiti ili biti prekriveni mahovinom što može uzorkovati posrtanja i/ili padove s visine i teške povrede;
- nedostatka sigurnosne opreme poput koluta za spašavanje, užeta za spašavanje ili kompleta za prvu pomoć na ključnim lokacijama što može kritično odgoditi hitne intervencije u slučaju utapanja, povreda ili drugih hitnih stanja;
- ograničenih komunikacijskih kanala kao što je slab ili nikakav signal mobilnih mreža na izolovanim lokacijama na stjenovitim obalama. Time se onemogućava poziv hitnim službama, ostavljajući osobe u nevolji bez mogućnosti brze pomoći.

Prevenција i ublažavanje rizika uključuju redovni pregled i održavanje infrastrukture, ulaganje u jasan i čvrst sistem signalizacije, snabdijevanje strateški postavljenih tačaka sigurnosnom opremom, te razmatranje korišćenja satelitskih komunikacijskih uređaja u posebno izolovanim područjima.

4.1.4. Ljudski faktori

Rizici u kategoriji ljudski faktori se odnosi na one koji su direktno posljedica odluka, ponašanja i karakteristika samih pojedinaca, a često su glavni uzrok nesreća.

Ponašanje posjetilaca

Najveći sigurnosni sistem može biti narušen neodgovornim ljudskim ponašanjem poput:

- nepoštovanje pravila i izlazak izvan označenih i sigurnih zona (npr. plivanje ondje gdje je zabranjeno, penjanje na zabranjene litice) čime se posjetioci izlažu nepoznatim opasnostima poput jačih struja, pomorskog saobraćaja ili nestabilnog tla;
- precjenjivanja sposobnosti i prekomjerno samopouzdanje u vlastite fizičke kondicije i vještine plivanja ili ronjenja što može dovesti do situacija iz kojih pojedinac ne može izaći, poput preplavlivanja, prekomjernog napora ili gubitka snage;
- korišćenja neadekvatne opreme (npr. obične papuče umjesto ronilačkih cipela) i nedostatka prethodne obuke čime se povećava osjetljivost posjetioca na terenske izazove i smanjuje njegovu sposobnost nošenja s neočekivanim situacijama;
- panike i neadekvatnih reakcija u hitnim situacijama (npr. gubitak orijentacije, nalet vjetrova na SUP-u) kad umjesto racionalnog djelo-

vanja često pogoršavaju situaciju, vodeći se ishitrenim i opasnim odlukama.

Samosvijest o sopstvenim ograničenjima, poštovanje svih znakova i uputstava, ulaganje u osnovnu opremu i obuku prije upuštanja u aktivnosti, te vježbanje smanjenja stresa i tehnika oporavka u kontrolisanim uslovima znatno doprinose smanjenju rizika.

Organizacioni nedostaci

Ovi rizici proizlaze iz propusta pružalaca usluga, turističkih vodiča i organizatora aktivnosti, a mogu dovesti do sistematskih grešaka i ozbiljnih incidenata.

- Neadekvatno vođenje i preveliki broj posjetilaca po jednom vodiču onemogućava praćenje i nadzor svakog pojedinca. U slučaju nepredviđene situacije, vodič ne može pružiti pravovremenu pomoć svima, što povećava rizik od zalutalih, povrijeđenih ili utopljenih osoba.
- Nedovoljna edukacija osoblja o sigurnosnim procedurama i pravilima prve pomoći sprečava ih da prepoznaju opasnosti i adekvatno reaguju u kritičnim trenucima. Osoblje postaje pasivni posmatrač umjesto aktivnog činioca sigurnosti.
- Nepostojanje protokola tj. nedostatak jasnih, unaprijed definisanih instrukcija za hitne slučajeve (poput utapanja, povreda ili iznenadne oluje) uzrokuje kaos, odlaganje reakcije i nekoordinisane napore spašavanja, što može imati fatalne posljedice.

Uspostava i primjena standarda o maksimalnom broju posjetilaca po vodiču, kontinuirana obuka i edukacija osoblja za pružanje prve pomoći i postupanje u hitnim situacijama, kao i izrada, uvježbavanje, te

dosljedno sprovođenje detaljnih akcijskih planova za sve identifikovane vrste hitnih slučajeva, ključni su elementi prevencije i ublažavanja rizika.

4.2. Strategija upravljanja rizicima: prevencija i priprema

Prevencija i priprema

Kako bi se ublažili svi prethodno navedeni rizici, neophodna je sistematska priprema i sprovođenje preventivnih mjera.

- Obavezni sigurnosni *briefing* prije svake aktivnosti s posebnim naglaskom na specifičnosti područja (struje, morske opasnosti, zabranjene zone) kako bi se osiguralo da su svi učesnici upoznati s potencijalnim opasnostima i pravilima ponašanja.
- Sistem za praćenje uslova i implementacija sistema vremenskih upozorenja i praćenja morskih uslova (struje, talasi) u realnom vremenu. Ovaj sistem treba biti dostupan vodičima i posjetiocima kroz jednostavne "alate" upozorenja (npr. mobilna aplikacija, oznake na plaži) kako bi se aktivnosti mogle pravovremeno prekinuti ili prilagoditi.
- Kreiranje i striktna primjena jasnih i detaljnih sigurnosnih protokola za svaku vrstu aktivnosti (ronjenje, vožnja čamcem, kajak i dr). Protokoli moraju jasno definisati uloge i odgovornosti, potrebnu opremu, procedure za hitne slučajeve i maksimalne brojke učesnika.

Kontrolne mjere

- Upravljanje kapacitetom prostora koje uključuje ograničenje broja posjetilaca u osjetljivim i opasnim zonama kako bi se spriječila

preopterećenost, smanjio pritisak na životnu sredinu i omogućio efikasan nadzor.

- Lična zaštitna oprema i obavezno korišćenje odgovarajuće sigurnosne opreme kao što su prsluci za spašavanje prilagođeni aktivnosti, kacige za penjanje po stijenama ili kretanje ispod padina, te odgovarajuća obuća za zaštitu od klizanja na vlažnom terenu.
- Uspostavljanje stalnog nadzora kvalifikovanog i obučenog osoblja (spasilaca, vodiča) koji aktivno posmatraju učesnike i mogu prepoznati znakove nevolje i odmah intervenirati u slučaju nezgoda i nesreća.

Odgovor na incidente

Uprkos svim preventivnim naporima, incidenti se mogu dogoditi. Efikasan odgovor je ključan za smanjenje posljedica, a uključuje sljedeće.

- Postojanje jasno definisanih, unaprijed pripremljenih procedura za različite vrste hitnih slučajeva (utapanje, povrede, iznenadne oluje). Svaki član osoblja koji je u kontaktu sa posjetiocima mora znati šta tačno činiti, kome prijaviti i kome prenijeti odgovornost.
- Svi članovi osoblja koji su u kontaktu s posjetiocima moraju biti edukovani i obučeni za pružanje prve pomoći, te redovno obavljati potrebna znanja i vještine.
- Uspostavljanje i održavanje direktnih kanala za komunikaciju i zajedničkih procedura sa službama spašavanja, hitnom medicinskom pomoći i policijom. Ovo uključuje zajedničke vježbe kako bi se osigurala besprijekorna saradnja u stvarnoj krizi.

Uspješno upravljanje rizicima u obalnim područjima zahtijeva cjelovit pristup koji objedinjuje odgovornost pojedinca, stručnost organizacije i pouzdanost infrastrukture. Kontinuiranom edukacijom, pripremom, sprovođenjem kontrolnih mjera i pripravnošću za brzi odgovor mogu se spriječiti nesreće i ublažiti njihove posljedice, osiguravajući prijatan i siguran doživljaj za sve.

4.2.1. Praktične smjernice za turističke radnike

Prijedlozi koji slijede služe kao praktični vodič za sve voditelje aktivnosti i osoblje kako bi se osigurala dosljedna primjena sigurnosnih mjera tokom svih faza obavljanja turističkih aktivnosti.

Prije aktivnosti

- Detaljno provjerite vremensku prognozu i uslove na moru (vjetrovi, talasi, struje, plima i osjeka, padavine i dr) korišćenjem pouzdanih izvora.
- Realno ocijenite fizičku spremnost, vještine i iskustvo svih učesnika kako biste aktivnost prilagodili njihovim mogućnostima i izbjegli prekomjerno naprezanje.
- Osigurajte svu potrebnu opremu odgovarajuća za aktivnost i provjerite njeno stanje ispravnosti (npr. prsluci, uređaji za komunikaciju, plovila). Oštećenu opremu odmah izuzmite iz upotrebe.
- Detaljno informišite sve posjetioce o mogućim rizicima, procedurama u hitnim slučajevima, pravilima ponašanja i granicama aktivnosti.

Tokom aktivnosti

- Strogo kontrolišite broj posjetilaca u grupi, držeći se unaprijed definisanog maksimalnog odnosa vodič-učesnik.
- Striktno poštujujte definisane rute, zone i vrijeme trajanja aktivnosti. Ne skrećite s planiranog puta.
- Neprekidno pratite stanje mora i promjene vremenskih uslova. Budite spremni aktivnost prekinuti ili prilagoditi ako se uslovi pogoršaju.
- Osoblje mora biti u stalnoj pripravnosti na brzo reagovanje, koncentrisano na nadzor učesnika i prepoznavanje bilo kojih znakova nevolje ili opasnosti.

Nakon aktivnosti

- Detaljno evidentirajte sve incidente, bez obzira na njihovu ozbiljnost, te bilo kakve nepredviđene situacije koje su se dogodile tokom aktivnosti.
- Procijenite učinkovitost primijenjenih sigurnosnih mjera i protokola. Identifikujte područja za poboljšanje.
- Redovno edukujte i obučavajte osoblje na osnovu prikupljenih iskustava i lekcija naučenih iz evidentiranih situacija, kako bi se sistem unaprijedio.

4.2.2. Specifičnosti po aktivnostima: sigurnosni protokoli

Kako bi se upravljanje rizicima učinilo što efikasnijim, opšti sigurnosni principi moraju se prilagoditi specifičnostima svake pojedine aktivnosti. Sljedeći protokoli predstavljaju minimalne standarde koji se moraju poštovati.

Ronjenje i snorkeling

Ove aktivnosti uključuju direktan kontakt s morskim sredinom i nose specifične fiziološke opasnosti.

- Obavezno prisustvo sertifikovanog vodiča i/ili instruktora ronjenja koji nadzire cijelu aktivnost i može intervenirati u slučaju potrebe.
- Strogo ograničavanje maksimalne dubine i vremena ronjenja prema najkonzervativnijim vrijednostima (ronilačke tablice/računalo i sertifikat najmanje iskusnog ronioca).
- Redovna tehnička kontrola i održavanje kompletne ronilačke opreme (automatski ventil, regulator, boce) prije svakog ronjenja.

Vožnja kajakom i SUP-om

Ove aktivnosti, iako pristupačne, izlažu pojedince elementima i riziku prevrtanja.

- Ograničenje kretanja na unaprijed definisane, zaštićene zone dalje od jačih morskih struja i brodskih pravaca.
- Obavezno korišćenje prsluka za spašavanje tokom cijele aktivnosti, bez izuzetka. Kod SUP-a se preporučuje i korišćenje priveza za zglob.
- Poštovanje vremenskih ograničenja s obzirom na vremensku prognozu kako bi se izbjeglo noćenje na moru ili izloženost olujnim nepogodama.

Izleti brodom

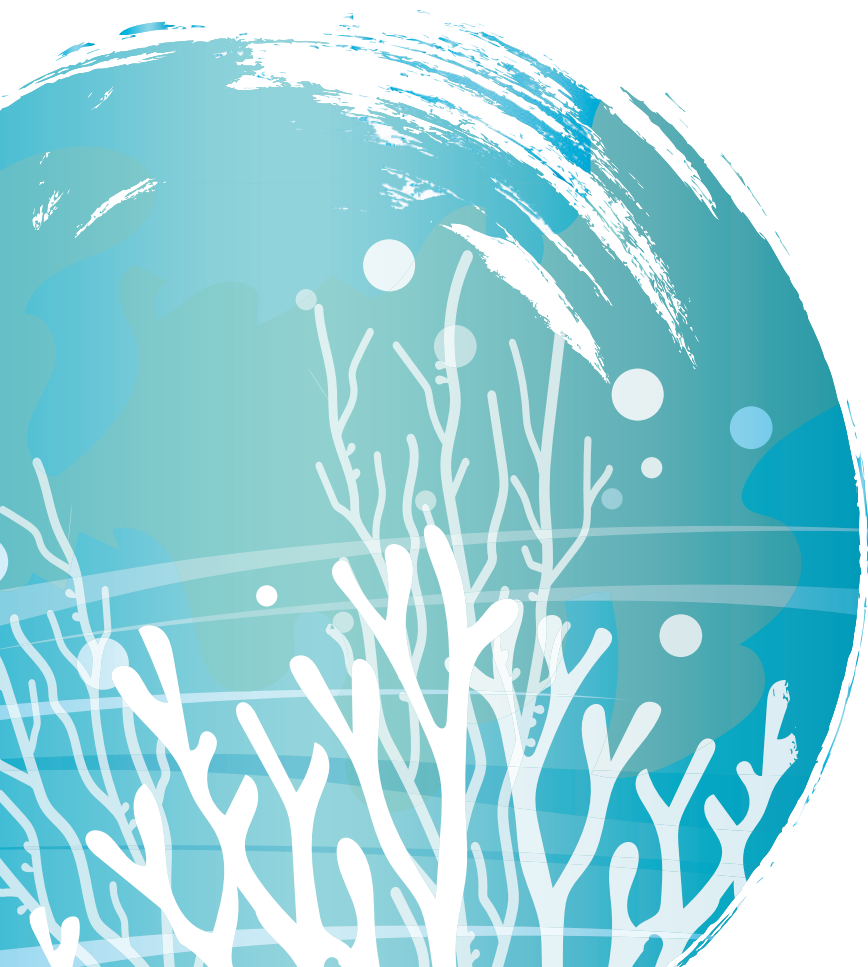
Sigurnost na brodu zahtjeva jasnu hijerarhiju i disciplinu.

- Kapetan ima isključivu odgovornost i ovlašćenja za sigurnost broda i svih osoba na njemu. Njegove naredbe su konačne i obavezu-

juće u sigurnosnim pitanjima.

- Strogo poštovanje ograničenja broja putnika kako je propisano u službenoj brodskoj ispravi, kako bi se osigurala stabilnost plovila i dovoljan broj spasilačkih sredstava.
- Sprovođenje redovnih sigurnosnih vježbi (npr. simulacija požara, čovjek u vodi) sa putnicima i posadom prije ili na početku svakog putovanja kako bi svi znali kako da reaguju u hitnoj situaciji.

Sigurnost posjetilaca u morskim zaštićenim područjima ne može se postići samo propisima i opremom, već zahtijeva "kulturu" sigurnosti koja se njeguje kroz kontinuiranu edukaciju, investicije u infrastrukturu i aktivnu saradnju svih aktera. Turistički radnici koji djeluju u ovim osjetljivim ekosistemima imaju dvostruku odgovornost: za zaštitu ljudskih života i za očuvanje prirodne baštine.

5 LITERATURA

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore (2022). Odluka o unutrašnjem redu i službi zaštite u Parku prirode “Katič”

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore (2022). Odluka o unutrašnjem redu i službi zaštite u Parku prirode “Platamuni”

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore (2022). Odluka o unutrašnjem redu i službi zaštite u Parku prirode “Stari Ulcinj”

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore (2023). Park prirode “Katič” – Plan upravljanja 2023-2027.

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore (2023). Park prirode “Platamuni” – Plan upravljanja 2023-2027.

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore (2023): Park prirode “Stari Ulcinj” – Plan upravljanja 2023-2027.

Zakon o sigurnosti pomorske plovidbe (“Službeni list Crne Gore”, br. 062/13, 006/14, 047/15, 071/17, 034/19, 077/20)

<https://Int.org/why/7-principles/>

JAVNO PREDUZEĆE ZA UPRAVLJANJE
MORSKIM DOBROM CRNE GORE